

Міністерство освіти та науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних галузей історичної науки

Дипломна робота
на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
на тему:

**ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ
(1910–1938 рр.)**

Виконав (-ла): студент (-ка) 4 курсу,
групи ІА-42
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Федорів Олег Петрович

Керівник:
доктор історичних наук, професор
Комар Володимир Леонович

Рецензент:

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ДЖЕРЕЛА І ІСТОРИОГРАФІЯ	8
РОЗДІЛ 2	
ФОРМУВАННЯ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА (1910–1921pp.).....	15
РОЗДІЛ 3	
ВІЙСЬКОВО–ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ В ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1921–1929pp.).....	30
РОЗДІЛ 4	
ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ, ЯК ЗАСНОВНИК І КЕРІВНИК ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (1929–1938pp.).....	48
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Євген Коновалець — визначний державний, політичний і військовий діяч, організатор націоналістичного руху на українських землях, командир Січових Стрільців (СС), полковник найспроможнішої військової частини армії Української народної республіки (УНР), член Стрільцької Ради, голова Проводу українських націоналістів у 1927р. (ПУН), засновник і комендант Української Військової Організації (УВО), один із основних ідеологів українського націоналізму. Коновалець змінив збройну боротьбу на активну та систематичну діяльність за українську державність, соборність, вільну і самостійну Україну. Його найбільшим надбанням і досягненням, з огляду на тодішні події в Україні, було об'єднання еміграції та підпілля.

Євген Коновалець з юнацьких років цікавився військовою діяльністю, був мобілізований до армії. Військова діяльність у (1917–1921рр.) проявилася у здібностях до військової справи. Він сформував Корпус Січових стрільців, що став найбільш боєздатною частиною Армії УНР, зігравши значущу роль у захисті Києва та у виступах проти більшовицької навали.

Після поразки визвольної боротьби українського народу проти поляків і більшовиків Євген Коновалець став ініціатором створення підпільної Української Військової Організації (УВО) у Празі в 1920 році, а на далі і в інших країнах Європи, де перебували українці на теренах зарубіжжя. Саме ця організація перейшла до тактики активного спротиву на західноукраїнських землях. А згодом, УВО стала основою для створення Організації Українських Націоналістів (ОУН). У 1929 році Полковник об'єднав різні націоналістичні групи в одну потужну і дієву силу під назвою — ОУН, ставши її головою. Саме він спрямував основну діяльність на просвітницьку роботу задля виховання молоді, боротьбу проти польської та радянської окупації, а також, підготовку до відновлення незалежності.

Євген Коновалець проявив чималі здібності щодо міжнародної діяльності. Часто сприяв щоб українське питання розглядалося на міжнародному рівні. Встановлював контакти з іноземними урядами Литви.

Німеччини, Великої Британії, Іспанії та Італії. Полковник різними способами шукав підтримки задля боротьби проти радянської та польської окупаційної влади.

Актуальність теми даної роботи полягає в тому, що саме в такий непростий час сьогодношньої військової агресії з боку Росії, українці зобов'язані глибоко знати, розуміти, пам'ятати своє історичне минуле та продовжити розпочату Полковником Євгеном Коновальцем боротьбу за відстоювання української державності, соборності, вільної і самостійної України. Потреба в таких дослідженнях є великою необхідністю заради того, щоб наш народ міг розвиватися і жити, а також зберігати всі ті цінності і історичну пам'ять, що формують його національну свідомість, та велику непереможну силу в сьогодношній боротьбі за існування в сучасному світі змін. Адже тільки той народ, який ґрунтовно вивчає свою історію може впевнено і твердо стояти на переконаннях справедливості та права, відстоювати свої надбання та з великим бажанням іти шляхом демократичних та європейських цінностей.

Об'єктом дослідження є військова та політична діяльність визначного, державного, політичного і військового діяча Євгена Коновальця.

Предметом дослідження є процес та історичні етапи ідеологічного зростання та становлення Є. Коновальця, як військового діяча, політика, організатора націоналістичного руху, командира Січових Стрільців, полковника (УНР), засновника і голови УВО, першого голови ОУН та одного з основних ідеологів українського націоналізму.

Мета: висвітлення основної сутності військової та політичної діяльності Євгена Коновальця, як успішного військового та політичного діяча, головуючого, керівника військових та політичних сил, мудрого дипломата та активного ідеолога національного руху за соборну Україну.

В роботі описано військовий та політичний шлях Євгена Коновальця, як активного студента–борця за український університет у Львові, голови УВО, ОУН та інших організацій, згаданих вище. Показано феномен засновника та

керівника багатьох провідних організацій на прикладі створення УВО за кордоном та організація діяльності на теренах Європейських країн, а також США та Канади, зображаючи основні його означення: мораль єднання, порозуміння заради вільного майбутнього свого народу, свободолюбність, консолідація народної сили на західно–українських землях. Висвітлено сильні сторони Євгена Коновальця на всіх етапах діяльності впродовж життя.

Євген Коновалець запалював сотні і тисячі, виявивши велике бажання вибороти і утвердити всіма можливими, і здавалось би, неможливими шляхами її самостійність та міжнародну підтримку на світовому просторі. Саме тому і ветерани, і молодь повірили та підтримали його бачення вільної України.

Згідно із законом «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у 20 столітті України», Є. Коновалець визнаний борцем за незалежність України.

На основі мети були визначені такі **завдання**:

1. Проаналізувати джерела та історіографічні дані наукових праць, спогадів, розвідок, публіцистичних нарисів, тощо.

2. Вивчити і встановити шляхи військового та політичного зростання Євгена Коновальця в період з 1910р. по 1921р.

3. Розкрити та проаналізувати військово–політичну діяльність Євгена Коновальця в еміграційний період з 1921р. по 1929р.

4. Висвітлити та обґрунтувати діяльність Євгена Коновальця, як засновника і першого керівника Організації Українських Націоналістів в період з 1929р. по 1938р.

5. Узагальнити досягнення та здобутки Євгена Коновальця, як основного провідника та ідеолога українського націоналізму в часи боротьби українського народу проти окупації Польщі та більшовицької Росії.

Хронологічні рамки, які висвітлені в роботі 1910–1938 рр.

Стан наукової розробки теми «Військово–політична діяльність Євгена Коновальця (1910–1938рр.)». Дана тема не вперше вивчається та описується

науковцями, істориками та політиками. Висвітленню питанням про Євгена Коновальця було присвячено чимало праць, серед них: «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму» за авторством В. Мартинця, «Нарис Історії ОУН» П. Марчука, збірника «Євген Коновалець та його доба», Ю. Середяка збірник «Шляхом на Роттердам», збірник «ОУН: минуле і майбуття», «Українська громада Маньчжурії в польсько–японських відносинах 1930–х рр. Східний світ», авторами якої є Комар В. Л., та Шваб А. Г. та інші.

Методи дослідження:

- **історико–хронологічний метод**, який дозволяє поетапно простежити діяльність Є. Коновальця;
- **історико–генетичний метод**, який допомагає з'ясувати причини, які знакові події історії повпливали на становлення Є. Коновальця;
- **біографічний метод**, що дозволяє розкрити формування світогляду, риси характеру, які впливали на прийняття рішень;
- **системний метод**, який дає змогу розглядати діяльність Коновальця не ізольовано, а як частину українського націоналістичного руху;
- **метод критичного аналізу джерел**, який передбачає перевірку достовірності створення документів;
- **проблемно–хронологічний метод**, який поєднує хронологічний виклад із висвітленням конкретних проблем.
- **метод узагальнення та систематизації**, який дає змогу сформулювати підсумкові висновки та оцінити значення діяльності Коновальця для поширення і діяльності українського визвольного руху.

Отже, використання цих методів забезпечує комплексний підхід до виконання завдань дослідження, допомагає розкрити тему не лише описово, а й аналітично, що є вимогою до бакалаврської роботи.

Практичне значення роботи полягає в тому, що дана робота висвітлює часові відрізки військової та політичної діяльності Є. Коновальця, що дозволяє ефективніше вивчати, досліджувати й аналізувати цей період історії боротьби українського народу за свою законну державність в майбутньому.

Структура роботи обумовлена метою та завданнями роботи й складається зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел (70 найменувань), додатків. Загальний обсяг складає — 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

Євген Коновалець є одним із найвидатніших дійових осіб в історії України. Він і воїн, і політик, і державний діяч — так стисло можна охарактеризувати цю вагому особистість. Політичній і військовій діяльності Полковника Євгена Коновальця присвячено велику кількість наукових праць, цікавих спогадів, мемуарів, розвідок, листів, документів, публіцистичних нарисів, тощо.

Найперша книга спогадів про Є. Коновальця отримала своє життя у Парижі одразу після його трагічного вбивства. Це, винятково, унікальне видання, яке вийшло незабаром після самої смерті Полковника. У цій книзі не було документальних розповідей. Це джерело можна зарахувати до панегіриків, які створювалися на честь важливих людей [20].

Перший нарис про Полковника появився не одразу. Це твір О. Кандиби — відомого українського поета і публіциста, який був членом ПУН з 1937 р. В цьому джерелі автор дає чіткий, глибокий опис якостей Є. Коновальця: — «людина великого політичного хисту, суверенний стратег революції й тактик суспільно-політичної роботи [50, с. 25]».

Надзвичайно цінною книгою для читачів та істориків є книга бойового побратима Є. Коновальця Р. Дашкевича, який показав себе у визвольній боротьбі як потужний організатор січового стрілецького руху в Галичині, засновником об'ємного та надзвичайно потужного Галицько-буковинського куреня Січових стрільців, йому було доручено командувати бригадою СС. Це книга спогад про бойовий шлях Січових стрільців у 1918–1919рр., у якій знаходимо чимало цікавих відомостей про військові принципи та вміння Є. Коновальця [43].

У післявоєнні роки побачило світ ще кілька важливих досліджень. Професор Українського вільного університету у Мюнхені Ю. Бойко (Блохин) висвітлив питання про організацію Коновальцем підпільної роботи у Наддніпрянській Україні [37]. Згодом, у 1970–х роках автор оновить та

доповнить свою розвідку новими фактами та отриманими даними. Член ПУН, головний редактор «Сурми», «Розбудови нації» та інших націоналістичних часописів В. Мартинець видав об'ємну книгу до 25-ліття діяльності «Організації Українських Націоналістів» про історію українського організованого націоналізму «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму» [58], яка була присвячена всім її членам, які, як справжні герої поклали своє життя за здійснення ідеалів українського націоналізму. Серед спільноти діячів націоналістичного руху 1920-х років фігурує ім'я Є. Коновальця, яке в даному просторі висвітлення займає провідне та вагоме місце. В цій праці спостерігаємо, як автор намагається донести до читача те, що причиною розколу в ОУН є не тільки персональні амбіції, а й значні ідеологічні розбіжності [58].

Вдалу спробу зібрати й узагальнити обширну діяльність ОУН за 25 років її існування зробили основні діячі цієї організації, видавши у Парижі збірку статей та досліджень. У розвідках О. Бойківа, Д. Андрієвського, Є. Онацького Коновалець зображений як центровий провідник української нації. Однак перша ґрунтовна праця вийшла до 20-х роковин пам'яті Полковника. Її автором був П. Мірчук, який написавши книгу «Нарис Історії ОУН» запланував її видати як двотомне видання. У першому томі йдеться про проміжні роки поміж двома світовими війнами, а в другому — роки другої світової війни і непростих для українського народу післявоєнних часів. Ця книжка якраз стала тим джерелом, що виповнило прогалини в українській історіографії міжвоєнного періоду. Ідея національної революції, випробувана двома українськими урядами, які вистояли і не капітулювали перед окупантами — була зрозумілою для глибоко-патріотичних людей, що були справжніми громадянами української держави і тодішню окупацію українських земель вважали недовгостроковою. Заснована в 1920 році УВО, як підпільна організація армії України, висунула всім чіткі й зрозумілі гасла: за самостійність української держави і соборність розділених між чотирьох окупантів українських земель [28].

Діяльність УВО знайшла чималу підтримку від багатьох політичних партій. Проте, переформування громадської думки на революційне мислення тривало недовго. Ризький мир 1921 року і рішення Ради Амбасадорів у 1923 році про приєднання Східної Галичини до Польщі та політика двох українських урядів (УНР і ЗУНР) із за кордону, а також не однаковість поглядів у питанні соборності України. Все це, в якійсь мірі, і допомагало і шкодило Україні. Московські і польські окупанти робили все можливе і неможливе, заради приборкання непримиренності українського населення. УВО не могла надалі залишатися безпартійною армією українського народу. Вона потребувала революційного шляху задля самостійної, соборної української держави та своєї політичної платформи [56, с.26–27].

У джерелі подано хронікальний перелік арештів і присудів. Він охоплює тільки ті випадки, які були реєстровані в пресі. Але якраз ця хроніка ув'язнень і політичних процесів свідчить про два важливі моменти: перший — нібито ОУН, служачи всяким «іноземним буржуазним силам», об'єднувала в своїх рядах «контрреволюційні елементи» з метою поневолення українського народу, та другий момент — про зростання кадрів ОУН, які в роки другої світової війни та після неї дійшли розмірів всенародного. З хроніки ув'язнень випливає, що у визвольній боротьбі під керівництвом ОУН брали участь: інтелігенти, студенти, робітники, безземельні селяни, ремісники, учителі і навіть священники. Капіталісти, і буржуї участі в підпільній боротьбі не брали, тому, що таких класів українці не мали. Історія ОУН стала часто кривавою історією тисяч українських родин. Рукопис цього «Нарису історії ОУН» був підготовлений до друку багато років тому. Проте редакція не поспішала з виданням книжки, розуміючи труднощі. У цій праці, за словами автора, деякі співучасники дій ОУН допомогли своїми порадами, і спогадами про відомі їм події. Загалом книга відзначається багатством широти матеріалу, який ліг в основу робіт історика про події пов'язані з ОУН. В підсумку можемо виділити три важливі риси Є. Коновальця: вірність ідеалам держави, непримиренність до окупантів, соборництво України [56, с.27–29].

Вагомим явищем в українській зарубіжній історіографії став вихід у світ великої книги–збірника «Євген Коновалець та його доба» у Мюнхені 1974 року. Другий розділ «У полум'ї війни і революції» містить статті М. Єремїва, А. Мельника, Д. Герчанівського і М. Кураха. Спостерігаємо на її сторінках реальну картину революційних подій 1917–1920-х років, у яких бачимо зростання організаторської, постаті Євгена Коновальця, його велику роль у формуванні збройних сил Центральної Ради. На думку члена УЦР М. Єремїва, рішення УЦР були вирішальними. Автор доводить, що якби на час Берестейських переговорів не було контролю над Києвом і делегації держав не отримали б про це підтвердження, що Київ в руках українців, то Берестейський договір не мав би шансів на підписання, а значить, Україна не була б визнана тоді як незалежна держава. Цю думку у своїх спогадах зазначає і А. Мельник [27, с. 166–167].

У розділі «УВО — підземне військо України» О. Навроцький, М. Бажанський, О. Мельникович, З. Книш наводять вагомні факти про події на Західній Україні у 1920-х роках. І. Кедрин–Рудницький на підставі своїх зустрічей з Коновальцем вдало описав його психологічний портрет. Талановитий журналіст подає його, як потужного державного діяча. «Героїв було і є багато, а державних мужів та індивідуальностей — мало, напрочуд мало», писав — Кедрин–Рудницький [22, с. 355]. Історик зазначає, що Є. Коновалець свою діяльність направив для «поглиблення ідеології українського самостійництва і соборництва у громадянстві, на збереження безперервності активної боротьби проти окупантів [22, с. 345]».

Розділ «ОУН у боротьбі з окупантами» висвітлює події, що стали причинами до заснування ОУН. Цінним є те, що про це розповідають саме ті, хто створив націоналістичну організацію: О. Бойдуник, С. Ленкавський, Є. Врецьона, В. Янів. Особливо добре розкрито атмосферу конгресу ОУН та важливу роль у ньому Є. Коновальця. У наступних розділах книги аналізується організація діяльності ОУН за межами України. Це цікаві статті О. Бойківа, Є. Онацького, Є. Бачини-Бачинського, Д. Андрієвського, Я.

Маковецького та інших оповідачів збірника. Також йдеться про діяльність ОУН на східноукраїнських землях (стаття Ю. Бойка), про смерть вождя ОУН Є. Коновальця. Відносно останньої теми, можна сказати, що вона стала окремим важливим напрямом дослідження, відносно якої на початку 1950-х років Я. Кутько написав працю у трьох частинах [25].

Вагомою видається думка Д. Андрієвського: «Чинники ОУН допустилися, безперечно, багатьох помилок, коли не потрапили виявити провокаторів, які створили сітку навколо полковника Коновальця, коли не змогли запобігти трагедії в Роттердамі [61, с.154]».

Впродовж десятиліть, дослідникам майже неможливо було точно з'ясувати, хто ж ховався за псевдонімами «Павлусь», «Вельдмут», «Михась» та інші. У світлі нових даних відомо, що замах на Коновальця здійснив П. Судоплатов, який був за радянським паспортом — Павло Грищенко. У всьому, що відбулось в Роттердамі зізнався вбивця у своїх спогадах. Українські історики співзвучні з думкою про те, що напередодні Другої світової війни втрата Провідника ОУН стала для організації фатальною. Письменник Улас Самчук, зазначає, що бомба, підсунута Є. Коновальцю у Роттердамі, спаралізувала можливості українських визвольних змагань [63].

В 1990-х роках, вже за часів незалежної України, виникає інтерес до військово-політичної діяльності Є. Коновальця заради підтвердження соборності Української держави. 1993 року видавництво «Червона калина» видало книгу «Життя і смерть полковника Коновальця: Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії» [4]. Багато матеріалів запозичено із зарубіжних видань: «Євген Коновалець та його доба», «ОУН: 1929–1954», «Шляхом на Роттердам». Фундація ім. О. Ольжича випустила збірник «ОУН: минуле і майбуття». Привертає увагу стаття А. Жуковського про Є. Коновальця. Так, на його думку, потужна вага Січових стрільців полковника Коновальця полягає у тому, що вони: «не переходили з одного табору в інший, а постійно стояли на боці легальної національної влади за однієї умови, щоб

вона була вірна ідеї суверенності і самостійності Української Держави [5, с. 38]».

Вагомим внеском у історіографічні відомості про діяльність ОУН є стаття «Українська громада Маньчжурії в польсько–японських відносинах 1930–х рр. Східний світ», авторами якої є Комар В. Л., та Шваб А. Г.[52] У статті проаналізовано роль української громади в Маньчжурії в польсько–японських відносинах 1930–х рр. Важливе місце у історії подій автори надають діяльності міжвоєнної Польщі та імператорської Японії. Йдеться про створення Зеленої України та зацікавлення двох держав у розваленні СРСР та захоплення земель Далекого Сходу, використовуючи питання української еміграції Маньчжурії. Налагодження співпраці Польщі та Японії мало негативні наслідки для консолідації українського визвольного руху. Цей дует співдружності планував розчленувати Союз на окремі держави, які мали б їм і підпорядковуватися. Намагання використати потенціал української еміграції різної політичної орієнтації: ОУН, прихильників УНР, гетьмана П. Скоропадського, їхні зусилля не перейшли в результат. Бо представники УНР на відріз відмовилися від маріонетки у бажаннях Японії, а намагалися добитися створення незалежної Зеленої України на Далекому Сході. З огляду на це перед Другою світовою війною Японія переорієнтувалася на використання потенціалу ОУН у війні з СРСР. Якщо, Польща стала жертвою агресії Німеччини на початку Другої світової війни, то Японія отримала потужний удар в її кінці [52].

Історична праця «Євген Коновалець. Історія нерозкритого вбивства» Олександра Кучерука, Юрія Черченка та Михайла Ковальчука, довгий час ґрунтувалася на неточних даних і фактах про Євгена Коновальця, який був вбитий 23 травня 1938 року в Роттердамі в результаті спецоперації під особистим контролем Сталіна. У цій книжці зібрано чимало документів про вбивство Коновальця, багато з яких висвітлюються вперше. Зокрема, це переклади протоколів детального розслідування нідерландською поліцією процесу вбивства лідера ОУН [55].

Вище зазначені видання не лише цікаві для читачів, які вивчають вітчизняні історичні події та біографію постаті Євгена Коновальця, але є потужним кроком на шляху до відновлення історичної справедливості в контексті національно-визвольної боротьби. Увага до основних етапів діяльності УВО і ОУН в наші часи просто необхідна задля використання результатів досліджень у сучасному державотворчому процесі та, зокрема, у розбудові Збройних сил України в часи Російської агресії.

З огляду на те, що вивченню даного питання присвячено велику кількість праць, адже багато істориків і сьогодні намагаються досліджувати феноменальні здібності провідника великого українського народу Євгена Коновальця у боротьбі проти поневолення і окупації, проте залишається ще великий об'єм матеріалу для опрацювання та аналізу істориками та вченими.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ ЯК ВІЙСЬКОВОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА (1910 – 1921рр.)

Син сільського вчителя із Зашкова під Львовом, народжений і вихований у патріархальній родині, молодий і завзятий львівський гімназист. Чи хтось міг вгадати в цьому хлопцеві майбутнього великого провідника українського народу? А саме таким став сільський хлопець — Євген Коновалець, який народився 14 червня 1891 року в селі Зашкові, а в ті часи це був Львівський повіт, Королівство Галичини та Володимирії, за Австро–Угорщини, у сім’ї вчителів. Батько, Михайло Коновалець, працював директором народної школи в рідному селі. «(див. додаток А)». Мама Марія, яка походила з священичої родини Венгриновських, викладавав в тій же школі медицину, правила гігієни та шиття. Там же Євген закінчив перші три класи. В дитинстві на хлопця мали позитивний і виховний вплив брати по батьковій лінії: отець Орест Коновалець, парох села Страдне та отець Володимир Коновалець, парох села Малехів. А, також, Малий Євген був онуком отця Михайла Коновальця, який теж був парохом села. Родина Коновальців належала до активних людей в українському тодішньому суспільстві. Вони усі намагалися нести в народ самоусвідомлення своєї ідентичності та просвіту [31, с. 46–47].

У рідному селі майбутній Полковник закінчив народну школу. Автор статті «Юнацькі роки» Остап Грицай пише про його зовнішній вигляд так: «З часу отих дитинних років збереглася світлінка, на якій бачимо Євгена Коновальця хлопчиком з ціпком у лівій руці. Високе чоло з невеликою гривкою волосся, пронизливі очі та затиснені вуста, в яких нема ні сліду усмішки, а навпаки — криється щось суворе й сторожко серйозне. Все це вкупі справляє враження, що хлопець твердо наважився або наступати на когось, або від когось невідступно боронитися. Ви так і відчуваєте з усієї картинки завзяте: — Не дамся! [19, с.19]».

Далі автор статті зазначає, що: «громадським життям і громадською працею зацікавився він — Євген Коновалець — доволі рано. Вперше,

прилюдно як промовець, він виступає вже як учень п'ятої класи в читальні в Зашкові, а рік перед матурою бере участь в I-му Всеукраїнському Студентському Конгресі, який справив на Євгена Коновальця велике враження, особливо ж промовами учасників зі східних земель [19, с.22–23]».

Євген Коновалець з молодих років вирізнявся гострим розумом та кмітливістю, бажанням здобувати знання та йти вперед у всіх напрямках, які провадило йому молодече життя. У 1901–1909рр. здобував знання у Львівській Академічній гімназії. Вчився він дуже добре, як згадував Остап Грицай: «був більш, ніж другий у класі [19, с.22]». Євген надзвичайно багато читав. Якраз в той час у гімназії викладав Іван Боберський. Він був одним із головних пропагандистів «тіловиховання» на Галичині та організатором спортивного товариства «Сокіл–Батько». Боберський займався не лише фізичним вихованням, а й був одним із найкращих германістів у Галичині. Коновалець Боберському, як приватну лектуру, здав усього Ібсена. Бо його зацікавила «боротьба вищої одиниці з громадою». Боберський став реформатором системи навчання, сприймаючи гімназистів, як рівних. Пізніше сам Коновалець напише, що він запам'ятав три найважливіші моменти своєї молодості це: професор Боберський, акт Мирослава Січинського та знайомство з наддніпрянською еміграцією [19, с.20–22].

Ось як описував молодого Коновальця гімназійний товариш С. Чучман. Сучасник так згадував про Коновальця в молоді роки: «Струнка постать, продовгасте обличчя, правильні риси обличчя й задумливі очі. Все ходив гарно вдягнений, але його елегантність не мала в собі нічого силуваного та крикливого. Загалом він був маломовний, не забирав надто часто голосу ані в наших дебатах, ані в дискусіях з нашим професором філософії. Не шукав симпатій у товаришів підхліблюванням чи демагогічними промовами. Не носили ми його на руках як свого трибуна [19,с.23] (див. додаток Б)». Ніхто й не подумав би що в постаті молодого юнака зріє такий потужний потенціал провідника великої сили, що ось–ось розкриється в повній мірі. А для того, щоб той потенціал відкрився і склалися певні умови на українських землях.

Євген Коновалець був активним, життєрадісним юнаком. Він часто брав участь у гімназійних гуртках, які проводилися потаємно. Надалі вивчав право на правничому факультеті Львівського університету. Паралельно проходив ще й повний курс історії України під керівництвом професора Михайла Грушевського. Шанобливе ставлення до Михайла Сергійовича збережеться в Коновальця впродовж всього життя. Ще у студентський період життя Євген Коновалець вів активну громадсько-політичну діяльність. 1910 рік позначився для Євгена тим, що він брав участь у боротьбі студентства за український університет у Львові, під час якої від рук польського шовініста загинув Адам Коцко. Саме тоді він постає із своїми стома товаришами на судовому процесі за українські демонстрації у львівському університеті.

Щодо активної участі Коновальця в боротьбі за львівський університет, то він розповів про це Осипу Грицаю в передостанній розмові з ним, узимку 1937 р., йдеться про те, що він теж був заарештований і що виступав на процесі, як свідок. Відомо, що з приводу сутички, в якій поляки застрелили Коцка, заарештовано 128 українських студентів. Є думки, що якраз тоді й Коновалець був заарештованим, тим більше, що про свій виступ на процесі Коновалець згадував у зв'язку з подіями в університеті і з арештом [19, с. 26].

Заступники українських академічних організацій, між якими бачимо постать Євгена Коновальця, висунули протест у «Декларації українського студентства», в якому йшлося про таке: «Ми, українська академічна молодіж, що перші підняли боротьбу за український університет, хочаби сповнити думку українських гетьманів і заспокоїти неминучу потребу нації, ми, що радо поносили жертви та кров'ю припечатали право на власний храм науки, — глибоко відчуваємо неприхильне становище правительства і польської репрезентації у великій просвітно-культурній справі українського народу і складаємо однодушний протест проти такого безпримірного в культурних державах трактування справи культурного домагання нашої нації [19, с.29]». Ось так молодь показала своє бачення щодо хвилі введення в життя самостійного університету у Львові. Молодь проявила себе справжніми

поборниками справедливості щодо українськості Львівського університету й показала свою потужну силу з усією рішучістю на сторожі прав українського народу в тодішньому університеті імені цесаря Франца І. у Львові. Цим самим українська університетська молодь, вважаючи себе рівноправними студентами львівського університету з польськими студентами, ще раз довела, що не стерпить вже ніколи, якщо відчує бодай якісь обмеження прав нашого народу. Молодь повстала і відстоювала принципи рівноправ'я зі студентами іншої «народности». На захист своїх прав українські студенти готові були стати кожної хвилини. Вони переконливо доводили, що мають потенціал до достойного та рішучого виступу заради відстоювання гідності української нації та з метою боротьби проти обмеження прав нашого народу в тодішньому університеті [19, с.28–29].

У період з 1909–1912 рр. Є. Коновалець самовіддано й глибоко занурився у громадську роботу. Якраз завдяки йому в Зашкові з'явився Народний дім, та активізувалася діяльність «Просвіти», запрацювала кооперативна крамниця, зародилося товариство «Сокіл». Є. Коновалець присвятив багато часу та доклав чималих зусиль для розбудови цього товариства. У 1913 р. товариство «Сокіл» у Зашкові вже налічував 48 членів, серед них навіть були жінки. Товариство створило сокільську атрибутику і навіть прапор.

У 1910 році студент першого курсу — Коновалець був у Львові на рефераті Юзефа Пілсудського «Organizacya strzelcow». З того часу активний студент надзвичайно цікавився питаннями військової організації, знаючи, що вже тоді в колах молоді була думка створити військо на зразок Українського Січового Стрільцтва. Важливу роль у цьому питанні відігравав, як чітко підкреслював Полковник у своїх спогадах, студент Іван Чмола, який незабаром став одним з найактивніших військових діячів. Створення війська і його подвиги пов'язані назавжди з іменем Коновальця, а саме — армії Січових Стрільців. «У тих перших початках у Львові йшлося переважно про здобуття

дозволу на збройні вправи нашого студентства. Бо надії на Австрію, як казав Полковник практично нема [3, с.28]».

І, справді, з «казковою швидкістю», українська молодь з часу її боротьби за свій університет у Львові, впродовж коротких декількох місяців, змогла засвоїти все те, що в польської молоді було здобутками цілої епохи. І вже в найближчий час після вибуху війни була спроможна здивувати світ всіма набутими знаннями й навиками, а також збройними подвигами, які здійснило, перш за все, Українське Січове Стрілецтво на Маківках і Лисонях, а надалі Січове Стрілецтво «залізного командира» Євгена Коновальця. З часом, Є. Коновалець збільшує та розширює свою організаційну діяльність серед молоді і студентства. Проживаючи у Львові в 1911р., засновує при львівській філії «Просвіти» студентський гурток разом з Романом Дашкевичем, який налічував 70 членів. Коновалець виконував обов'язки поручника «Просвіти», а керуючим у гуртку був Дашкевич. «Ми ... розпоряджали відповідними фондами й підготовляли нашу працю так, що щонеділі виїздило з нашого доручення 50–60 референтів, студенти й студентки, на просвітню роботу, здебільшого з рефератами й доповідями, на села. Тоді на такі реферати був між нашими селянами й робітниками просто голод, і скільки доповідей ми не висилали б, усе було замало. Зокрема ж наші передміські читальні у Львові домагались раз–у–раз підмоги з цього погляду, гірко нарікаючи на старшу інтелігенцію, особливо ж на надто вже льояльних до уряду наших педагогів, що такою працею, — в якій протилежності до поляків! — зовсім не цікавилися. А на нас, студентів, ішли до влади при кожній нагоді з найдрібнішого приводу злісні доноси та позбавлені ґрунту скарги, так що нам треба було зважати гаразд на кожне слово, що говорилося, і на кожен наш крок у даному гурті, бо за нами стежили шпіони польські, москвофільські і донощики [19,с.30]».

Таке несправедливе ставлення до українського студентства не могло пройти без реакції. Запальна молодь не сиділа склавши руки, а зорганізовувалась у сильний і міцний спротив. Є. Коновальця виделеговують до Тіснішого «Народного Комітету», саме цей комітет тоді вирішував в

Австрії всі найактуальніші питання української політики. Такою наданою долею можливістю Є. Коновалець не міг не скористатись. Участь в ТНК він використав, як змогу не лише усвідомити усі напрями українського політичного життя, але й одночасно роззнайомитися з видатними українськими політиками. Така новизна знайомств і поглядів могла дати можливість Євгену Коновальцю на майбутнє зрозуміти з якими політичними силами й кадрами можна іти до побудови самостійної України. Коновалець був у добрих відносинах з Костем Левицьким, Володимиром Охримовичем, Євгеном Олесницьким, Лонгіном Цегельським, Василем Праником, Степаном Бараном, Теофілем Окуневським і багатьма іншими, які хоч потім стояли на інших позиціях, як Є. Коновалець, та все ж таки він говорив про них, як про важливих людей, що відіграли не останню роль у формуванні його політичного кредо[19, с. 30].

Провідники націонал–демократичної студентської секції відкрили для свого кола різноманітні здібності молодого політика Є. Коновальця. Вже після одного року його перебування у Львові члени секції обрали його на заступника голови секції на загальних Зборах IV–ої Секції (націонал–демократичної), котрі пройшли 11 грудня 1912 р. Управу Секції було вибрано в такому складі: головою став Володимир Пежанський, Євген Коновалець — заступник, Юліян Чайківський був секретарем, Іван Савицький — скарбник, Михайло Возняк і Юрій Полянський — члени. Хоча їх було не багато, але вже незабаром всі відчули активність нової управи, бо вже на наступний день секція зорганізувала доповідь студента Баб'яка на тему: «Сучасна хвиля та українська академічна молодіж», саме тут головний наголос ставився на активну участь студентства в політичній боротьбі за університет. Після смерті студента А. Коцка активність молоді дещо знизилася, тож треба було знайти важелі для пробудження молодіжної активності [19, с. 31].

1912 рік для Коновальця відзначився насиченістю діяльності в Пласті, яка переходила все більше в мілітарне русло. У вирі тодішніх міжнародних подій, коли балканці провокували австро–російський військовий конфлікт,

серед студентства визрівали думки про необхідність в українській збройній силі, яка б у випадку війни могла боротись за волю України.

Вже з 1912 року Коновалець був секретарем львівської філії «Просвіти». Він тісно співпрацював з друкованим органом організації — місячником «Письмо з Просвіти», був активним членом «Академічної громади», поширював просвітницьку роботу в рідному селі Зашкові, а також, у довколишніх селах, які у той час потрапивши під вплив російської пропаганди стояли на москвофільських позиціях. Він відкриває центри «Просвіти» і хати-читальні. «Моєю метою в той час ... була абсолютна організація як Зашкова, так і довколишніх сіл Львівського повіту — і в напрямі посилення просвіти села, і з погляду закріплення економічно-господарських основ нашого життя [19, с.24]».

Остап Грицай далі зазначає: «ця мета стає для нашого поки що дев'ятнадцятилітнього юнака завданням такої ваги, що він ще багато років потім згадує про неї як про абсолют національного обов'язку, то це треба підкреслити доволі чітко з огляду на умови нашого національного та громадського життя в тодішній Галицькій Україні [19,с.24]». І справді, яка має бути національна, політична, чи громадська свідомість, щоб в дев'ятнадцять років володіти таким потужним бажанням активізувати суспільство до діяльності, починаючи з рідного села.

Коновалець встигає працювати і у Студентському союзі і в товаристві «Січ» і працює над текстами у часописі «Молода Україна», який відстоював національно-патріотичні позиції. Бере активну участь у боротьбі за відкриття українського університету у Львові. Коли Коновальця арештують як члена молодіжної фракції Української національно-демократичної партії, що стояла на засадах українізації освіти в Галичині, то Євген, можна сказати, отримує «бойове хрещення». В тому ж 1912 році Коновальця прикликають до служби в австрійську армію. Прослуживши один рік в старшинській школі у Львові, він зі ступенем четаря («лейтенанта») повертається до звичного життя («цивіля»). У 1914-му розпочинається війна, тож під дією цих подій починає

своє формування український Легіон Січових Стрільців і Євген Коновалець одразу подає рапорт, щоб вступити в нього. Але його не взяли, бо австрійський уряд боявся створення масових українізованих збройних сил. Вже тоді в постаті молодого юнака австрійські урядовці розуміли, Євген Коновалець може створити їхнім інтересам проблеми. Тож із 18 тисяч заяв на вступ до «усусусів» українських добровольців було зачислено до армії всього дві тисячі [46].

Євген Коновалець, все ж таки зустрінеться з «усусусами». І це відбудеться у серпні 1915 року, коли вони разом виступлять проти росіян у битві на горі Маківка. Про цю подію пізніше складуть пісню. Під час бою Коновалець, потрапляє до російського полону і два роки його тримають в таборі для полонених в Чорному Яру, що під Царициним (Волгоград). Будучи офіцером, Коновалець має право пересуватися між таборами. Завдяки цій можливості, він знайомиться з багатьма полоненими, що туди потрапили. Серед яких був майбутній товариш по боротьбі, його права рука Андрій Мельник. Пізніше Коновалець та Мельник одружаться на двох рідних сестрах, Софії та Ользі. Батько сестер — Федак, був добре обізнаним адвокатом, який здійснював захист членів Української військової організації на судах у Польщі. Тоді ж, у таборі, серед полонених українців, разом із соратниками: Андрієм Мельником та іншими полоненими Коновалець організовує пропагандистську роботу [46].

В 1913 році Євген Коновалець стає одним із лідерів студентського українського руху. Спостерігаючи за активністю молодого, повного ентузіазму й мудрості до дій Євгена Коновальця, його обирають до складу центральної управи Українського Студентського Союзу. «(див. додаток В)». Тут він стає членом національно-демократичної секції. Незабаром долучається до членства в Українській національній демократичній партії і до «Тіснішого народного комітету» УНДП, де головував Кость Левицький. Засідання, якого проводили провідні галицькі політики. Вони обговорювали і приймали рішення про найважливіші питання українського політичного життя за Австро-

Угорщини. Ще у 1913 р. Коновалець зосереджує всі свої сили на підтримку боротьби за український університет, вперто віддаючи цьому процесу багато ініціативи і часу. Осип Навроцький, який був головою Українського Студентського Союзу в студентські роки Є. Коновальця, згадуючи про нього, ось що пише: «Є. Коновалець був вродженим політиком», мав «політичний нерв» і тому за своїх студентських часів інтересувався і займався високополітичною справою — українського університету [59, с.299]».

У роки юності Є. Коновалець систематично цікавився політичними справами, про що свідчать численні нотатки у львівській пресі. Часто він організовує довірчі наради націонал-демократичного студентства. Саме ця діяльність підсилюється після того, як на місце В. Пежанського його обрали головою IV-ої Секції УСС. Коновалець веде активне політичне життя:

- бере участь у конференції спільно з митрополитом гр. А. Шептицьким та з іншими представниками студентства;
- організує і підтримує тісний зв'язок зі студентством націонал-демократичних поглядів всіх осередків студентів у Австрії.

Є. Коновалець відповідально готується до II-го Всеукраїнського Студентського Конгресу у Львові, в якому він бере участь як один із членів з'їздової комісії Головної Ради УСС. Саме там, на цьому з'їзді він виголошує промову. В його промові висвітлюється питання про розширення боротьби за український університет.

На початку липня 1917 р. Євген Коновалець прибуває в Київ. Там він зустрівся з великою кількістю українського вояцтва. Оскільки це відбувалося після закінчення Другого Всеукраїнського Військового З'їзду, в якому взяло участь більше двох з половиною тисяч делегатів і вони ще не встигли роз'їхатися. Окрім цього, в Києві було вже створено Перший Український Полк ім. Богдана Хмельницького. Тієї ж пори сформувався Другий Український Полк ім. Павла Полуботка. Клюб ім. гетьмана Полуботка розгортав важливу діяльність військових угруповань. Скрізь було видно бойовий ентузіазм національного пробудження. Це явище спостерігалось серед

обох новосформованих військових українських полків. Саме в ті часи в Києві розгорнув свою діяльність Галицько–Буковинський Комітет культурно–допоміжного спрямування. Євген Коновалець за сприяння цього Комітету передав Генеральному Секретаріатові «писемний меморіал» щодо перевезення полонених з австрійської армії, які були української національності на територію України. Полковник запропонував таку ідею, задля створення з них окремої військової частини, яка ставить себе до диспозиції Українській Центральній Раді.

У зв'язку з революційними подіями у лютому 1917 року, які вирували у Російській імперії, Коновалець разом з побратимами вирушив до Києва на допомогу. Він спішить долучитися до створення Галицько–Буковинського куреня Січових Стрільців. Спочатку Євген Коновалець навіть не претендує на керівництво, адже командиром куреня вважався сотник — Василь Дідушок. Оскільки Дідушку не вдалося налагодити дисципліну у війську, то в січні 1918 року Стрільська Рада призначає командиром куреня УСС Євгена Коновальця [46].

До кінця Визвольних змагань Січові Стрільці залишалися найбільш мотивованими, дисциплінованими та боєздатними серед бойових підрозділів Армії УНР. Вони відіграють вирішальну роль під час придушення більшовицького заколоту на заводі «Арсенал». Саме вони прикриватимуть відхід наших частин на початку лютого 1918–го і першими звільнятимуть Київ. Січові Стрільці були головною військовою силою в антигетьманському повстанні, а згодом і в захисті Києва та всієї України. Василь Кучабський у воєнно–історичному нарисі «Корпус січових стрільців» відзначає, що «Січові Стрільці» були основною ударною військовою силою, яка завдяки своїй зразковій зорганізованості, дисципліні та високій національній свідомості, вважалась одним з найбільш рішальних чинників у критичні періоди революційної боротьби за суверенну і соборну Українську Державу [26, с.9].» Тож історик зазначає, що важлива роль Січових Стрільців полягає у фанатично відданій ідеї Відбудови Української Державності, а також у важкій

та виснажливій на всіх напрямках визвольній збройній боротьбі Українського народу, що є неоціненним надбанням нашої історії [26, с.9].

Основну важливість Січових Стрільців в Українській революції Євген Коновалець вбачає так: «...національний легіон на службі законного, народом визнаного, національного уряду, без огляду на характер державного устрою та соціально-політичного законодавства, що його провадив би у життя той національний уряд [52, с.90]». «(див. додаток Г)».

Назріває переворот, про який Є. Коновалець знає ще за два тижні до того, як він відбудеться. Тому, не прийнявши спочатку Гетьманат Скоропадського, попереджав про це Грушевського. Проте високоповажний професор тоді не придав значення цим словам і заспокоїв свого колишнього студента, що, наче б то все під його контролем. Але все так і сталося, владу взяв у свої руки Скоропадський. А Коновалець лише в серпні 1918-го присягнув новій владі, поставивши вагому умову перед владою, що вона стоятиме на державницьких позиціях самостійної України. Скоропадський відправив Січових Стрільців до Білої Церкви. Саме там зосереджувалися основні військові склади українського війська. Оскільки, Полковник Коновалець та його Січові стрільці, були найбільш національно свідомі, тому могли гарантувати захист і збереження всього цінного, що було на складах. А Скоропадському саме так було вигідніше тримати їх якнайдалі від інформаційного і політичного центру, боячись їхнього швидкого впливу під час прийняття певних рішень. [46]. «(див. додаток Д)».

Вагомі спогади наводить один із чільних діячів Української революції Олександр Саліковський у книзі «Нова Україна»(1919 р.): «Скоропадський екстрено викликав п. Коновальця з Білої Церкви й раптом запитав його, якої політичної ситуації він зараз тримається.

— Якщо ви стоїте на платформі української самостійності, то прошу вас негайно евакуюватися зі своїм полком у Галичину. Зараз перемогу на Україні взяли малороси, котрі прагнуть до Федерації. Якщо ви погоджуєтеся з цією позицією, то можете залишитися [62, с.90]». Євген Коновалець, який очолював

на той час Галицько–Буковинський курінь, що розширився і збільшився до величини полку, вже за кілька днів організував Січових Стрільців так, що вони стали однією з найголовніших сил антигетьманського повстання. Коновалець після перемоги Директорії очолив Осадний корпус Січових Стрільців, який взяв в облогу Київ, звільняючи його від німців, гетьманців та білогвардійців [46].

Після проголошення Скоропадським Федеративної грамоти з Росією, Січові стрільці підтримують антигетьманське повстання та беруть активну участь у боях проти сформованих із російських «білогвардійців» та гетьманських підрозділів. Під час облоги Києва з листопада по грудень 1918 року Євген Коновалець командує Осадним корпусом військ Директорії. впродовж 1918–1919 років він — один із найвпливовіших військових та політичних лідерів УНР. Хоча відмовляється стати шостим членом Директорії УНР [46].

У 1918 році до Коновальця звернулися галичани. Вони просили підтримати їх у боротьбі проти поляків за Львів. Проте, Коновалець не налаштований був повертатися в Галичину і він лишається в Києві, вважаючи, що «Шлях до вільного Львова лежить через вільний Київ [61, с.90]». Полковник підтримує Акт Злуки УНР та ЗУНР 22 січня 1919 року і союз Армії УНР та УГА [46].

Для Української революції 1919 рік був дуже не простим. Війська УНР змучені втратами та хворобами, опинилися в трикутнику смерті, тому стрілецька рада приймає рішення про саморозпуск армії Січових Стрільців. Кожен з бійців обрав для себе свою дорогу. «(див. додаток Д)» Частина бійців опинилася в таборах для інтернованих. У такому таборі в Луцьку опиняється і полковник Коновалець. Він ініціює Петлюрі проєкт, де пропонує зібрати військо із числа українських бійців, які опинилися в Німеччині, Італії, Польщі і починає його реалізовувати. Але союз Петлюри з поляками і перехід Галичини під Польщу руйнує відносини між УНР та ЗУНР і цей проєкт стає не

актуальним. Україна виявляється розділеною на дві половини поміж окупантами. З одного боку більшовиками, а з другого поляками [46].

У серпні–вересні 1920 р. особисте відсторонення Є. Коновальця від керівництва УНР, не означало, що Полковник зійшов із шляху боротьби за українську державність. Андрій Мельник стає інформатором і контактує з командуванням армії УНР. Стрілецьке середовище, яке було у Кошицях, Празі, і Відні, не вірило у спроможність військових українських сил та українського повстанського руху на Наддніпрянщині разом протистояти більшовикам. Стрілецькі старшини не сприймали самостійності Галичини: «... ми не могли погодитися з тактикою, яку пропагував галицький уряд: не цікавитися справами «Наддніпрянщини» й звернути всю увагу на концепцію самостійної Галичини... Такий погляд різко суперечив цілій стрілецькій ідеології. Тому січовострілецькі старшини... завжди не погоджувались з пропагованим галицьким урядом внутрішньо–українським сепаратизмом та намагалися ділом доводити необхідність найтіснішої співпраці галичан й наддніпрянців [15, с.15]».

Є. Коновалець, який кілька місяців проживатиме в Празі, продовжує проявляти активну зацікавленість до збройної боротьби на українських землях. Однак вважав, що на успіх можна буде розраховувати тоді, коли до війни з більшовиками безпосередньо долучиться Антанта. Центром, де планувалося відродження формації Січових стрільців, мали стати дві робітничі сотні в Кошиці, керівниками яких стали старшини січових стрільців Чорній та Талпаш. Частина старшини січових стрільців, що перебували в Кошицях та довколишніх селах для виконання інших завдань, після з'їзду повернулася у Галичину. 19 серпня М. Талпаш інформував Є. Коновальця, що крім В. Чорнія в Кошицях немає нікого, а Андрух, Романишин, Угрин, Хом'як, Козак і Главач успішно перейшли границю. Вони дійшли до Стрия, а звідти вже добралися до Львова [46].

вся вага організації випала на старшин: Боярович, Вільчинський, Санечко, Яворський, Заворотнюк, Мартинець, які зосереджувалися в Ужгороді

і вже там відряджали у Карпати своїх представників для організації повстання проти поляків. Січовики простежували, що в робітничих сотнях є «совети», які сидять тихо і роблять свою справу. Деяка частина інтернованих галичан, перебравшись через чехословацько–польський кордон, долучились 21 серпня 1920 року до повстання в селі Опорець, що на території Польщі. Повстання організували селяни під керівництвом Ф. Бекеша. Цього ж дня було проголошено Бойківську народну республіку. 22 серпня захоплено Лавочне, а 23 серпня залізницею просунулись до Тухлі та Гребенова. Повстанці йшли у напрямку Стрия для об'єднання з більшовицькою дивізією Примакова. Однак 24 серпня дивізія покинула місто. Тоді вони були змушені під тиском польських військ відступити до чехословацького кордону і перейти в Закарпаття. За словами Талпаша в листі від 31 серпня до Є. Коновальця, на території Закарпаття їх, приблизно 600 осіб, чехословацькі війська відправили в табір для інтернованих у Вранові. Тоді було заарештовано всіх старшин. Повстання було розгромлено.

З викладеного матеріалу бачимо спроби Є. Коновальця з серпня по жовтень 1920 р. розібратись у тому, що відбувалось в українських революційних процесах. Особливо його зацікавили настрої прихильників більшовиків, думки серед інтернованих та військовополонених.

У серпні 1920 року Військова Організація надалі міняє назву на Українську Військову Організацію — УВО. У 1921 році її офіційно очолить Євген Коновалець. Основну частину Організації становили колишні січові стрільці. УВО мала два завдання:

1. Підтримка зав'язків з українськими військовими командирами, які були в еміграції.
2. Створення підпільної агентурної мережі на теренах Галичини, задля боротьби радикальними способами.

Проаналізувавши етапи політичного та військового зростання Євгена Коновальця можемо відзначити, що впродовж років з 1910р. до 1921р. він систематично цікавився, як учень вищої гімназії, а потім, як студент

університету, всіма виявами національної активності та політичної зрілості студентства і загалом, суспільства. Дбав про просвітницьку роботу, та відстоював інтереси українського народу у різний спосіб.

Його головною мрією, якій він присвятив усе своє життя і віддав його у боротьбі за неї, була вільна самостійна і соборна Українська Держава. Коновалець, наче, й сам був втіленням тієї соборності. В результаті особистих здібностей і прагнення побачити Україну самостійною Є. Коновалець став однією із найважливіших постатей Української революції 1917–1921 років на Наддніпрянщині, хоча походить сам із Львівщини. Завдяки його природженим організаторським здібностям та авторитету мудрого дипломата Січові Стрільці (курінь, полк, дивізія) перейшли на рівень найбільш боєздатних українських військових формувань. На його життєву долю випав непростий період це: «трикратний фронт смертельного нам ворожого презирства: польського, москвофільського та австріяцько – бюрократичного до українців та до українства [19, с. 24]».

Впродовж дослідження у другому розділі бачимо, що період з 1910 по 1921р. мав фундаментальне значення у формуванні Коновальця, як політичного так і військового сподвижника нації. Саме в цей період молодий діяч наповнився тими індивідуальними цінностями, які дозволили йому в майбутньому заволодіти непідступним авторитетом серед побратимів свого часу. Його організованість, дисциплінованість, відповідальність під час прийняття рішень, здібності стратегічного мислення, невичерпне вміння консолідувати маси народу до єднання, запалювати до дії навколо спільної мети, досвід арештів, полону, військових дій стали тими складовими характеру, які дали змогу сформувати його людську та політичну свідомість. Ці чинники сприяли формуванню особистості в умовах, коли боротьба за визволення з під окупації вимагала не лише усвідомлення і підтримки національної ідеї, а вміння втілити її в діяльність у надзвичайно складних умовах задля досягнення позитивних результатів.

РОЗДІЛ 3

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА КОНОВАЛЬЦЯ В ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД (1921–1929рр.)

У зв'язку із ситуацією на українських землях, Коновалець та його побратими змушені були жити в еміграції у Чехословаччині, Швейцарії, Німеччині, Італії та інших країнах західної Європи. Як згадувалося вище, емігруючи країнами Європи Євген Коновалець у 1920 році створив Українську військову організацію (УВО), основне завдання якої — підпільна робота на окупованих українських землях і пропагандистська діяльність за кордоном.

Польська влада систематично проводила політику пацифікації і дискримінації українського населення в Галичині, це і стало глобальним поштовхом до створення такого типу організації, як УВО. Тому УВО починає боротьбу проти антиукраїнської польської політики. Здійснення замаху на маршалка Польщі Юзефа Пілсудського — було організовано членами УВО, яке відбулося 25 вересня 1921 року у Львові. Член Української військової організації Степан Федак здійснив невдалий замах на маршалка Польщі Юзефа Пілсудського та львівського воєводу Казимира Грабовського. Актентат відбувся на площі Ринок під час офіційного візиту. Пілсудський залишився живим і неушкодженим, а воєвода отримав поранення. Це була перша бойова акція УВО, направлена проти польської окупаційної політики в Галичині [46].

Показовий суд над Федаком відбувся через рік після злочину — у період з 23 жовтня до 18 листопада 1922 року. Завдяки чіткій позиції захисту, невдачі самого замаху, а також зникнення ключових доказів, зокрема револьвера, з якого здійснювалися постріли, українець отримав всього шість років ув'язнення, а через 2 роки вийшов на волю за амністією. Відбував у тюрмі на вулиці Стефана Баторія, а пізніше у карній тюрмі, яка знаходилася у місті Равіч.

Після завершення судового процесу, УВО взяла на себе відповідальність за замах, заявивши, що він був здійснений, як протест проти політики Пілсудського. Ще через 3 роки, тобто у 1924 році організація здійснила замах

на тогочасного президента Польщі Станіслава Войцеховського. Ці події були відображенням того, що польська політика перейшла міру дозволеного і довела українську націю до різних радикальних кроків у своїй протидії за відстоювання прав українського населення.

У 1925р. в Каунасі діяло потужне представництво УВО, яке інформувало литовців про розвіддані, що допомагали стримувати поляків від збройного конфлікту. А Євген Коновалець, маючи литовський паспорт, керував даним осередком. Польська влада безперервно вела слідство за Коновальцем, що надзвичайно ускладнювало процес організації заходів боротьби. Тому Полковник був змушений постійно міняти місце проживання, курсуючи між Берліном і Прагою, Римом і Женевою, дотримуючись в той же час суворої конспірації. Якраз з допомогою литовського паспорта Є. Коновалець мав не аби яку широку можливість пересуватися Європою [46].

У різних країнах Євген Коновалець підшукує собі потрібних та довірених осіб, заводячи все нові і нові знайомства та шляхи розвитку запланованої діяльності УВО в еміграції. «Так, це той легендарний Полковник, той, що був охороною Української Центральної Ради, той що був збройним раменом у поваленні контрреволюції на Україні, це той . . . [16, с.621] », — ось як Олекса Бойків описує свою першу зустріч у Празі з Полковником у збірнику спогадів дотичних людей до Євгена Коновальця «Євген Коновалець та його доба». «Безліч думок пролітало в моїй голові, і коли я так мовчки, зачарований Полковником, утопив у нього очі, розмову почав саме Полковник: — Ви були в Українській Бригаді, а пізніше в Українському Курені, що стаціонував у Празі, отже, знаєте багато стрільців, а вони знають вас. Бачите, диктатор Євген Петрушевич через своїх людей веде радянофільську пропаганду серед наших стрільців, і їх намовляють їхати в советську Україну. Цьомусми мусимо протиставитись, тож добре було б, щоб ви заходилися коло стрільців, — подали їм потрібну моральну допомогу, підтримували їх на дусі та спрямовували в національне русло[16, с.621]». У ті часи, як зазначає О. Бойків, Є. Коновалець вправно вів координацію всіх дій, пов'язаних з проукраїнською боротьбою.

«— Добре, пане Полковнику. Наказ виконаю... Це все, на що я спромігся. Полковник подав руку і відійшов[16,с. 623]», — згадує Бойків.

Потужна постать мудрого керівника проукраїнської діяльності вселяла віру у праве діло, тож Олекса Бойків не барився з діяльністю на теренах зарубіжжя Чехії і старався не затягувати з діяльністю. «Я зформував українське товариство «Єдність», до якого мали належати колишні стрільці, підстаршини та старшини. Ці останні були одружені вже з чешками, тож і осіли напостійно у Празі. «Єдність» дуже добре розвивалась, я виїжджав на провінцію, де працювали на цивільних роботах наші колишні стрільці, і нав'язував з ними потрібні для праці зв'язки. З розгорненням праці ряди «Єдности» більшали. До «Єдности» вступали різні елементи, а також члени різних політичних партій, що не було передбачено [16, с.623]», — розповідає Олекса Бойків про діяльність під керівництвом Є. Коновальця. Проте, старання О. Бойківа не обмежувалися тільки в організації діяльності товариства «Єдність». Він проявив свої організаторські та літературні здібності під час інших напрямків роботи під керівництвом Є. Коновальця [16, с.623–625].

В. Мартинець, викликаний полковником Є. Коновальцем до Берліну для проведення редагування «Сурми» і попередньої підготовки Першої Конференції Українських Націоналістів, залишив на Бойківа видавництво «Національної Думки», а також він був редактором «Студентського Вісника» і секретарем Центрального Союзу Українського Студентства (ЦЕСУС). Роботи було вдосталь, а полковник Коновалець бував дуже задоволений, від того, що міг навантажити когось працею на благо України так, що той не мав хвилини вільного часу. Саме така постановка питання могла дати велику результативність спільної діяльності в боротьбі за українське майбутнє поза її межами [16, с.625].

У 1925 році військовою молоддю у еміграції було створено Легію Українських Націоналістів, що вважали продовженням Українського Військового Клубу ім. Павла Полуботка, під головуванням в 1917 році ідеолога українського націоналізму Миколи Міхновського. Молодь прагнула чогось

нового і захоплюючого, що могло б змінити життя на краще. Таким новим і стало ідейно-політичне поглиблення державницької ідеї. Це стало основним прагненням ще в часи існування і діяльності Українського Військового Клубу ім. Павла Полуботка в Україні. Вже в Армії Української Народньої Республіки формувалися державно-політичні концепції, а в ЛУН вони набули статусу програми боротьби за досягнення важливих цінностей для українського народу та прав державної нації. Формування Легії Українських Націоналістів (ЛУН) було внаслідок історичного росту національно-політичної думки українського народу. Із державно-збройної боротьби випливало нове ідеологічне ядро націоналістичної молоді з невеликою кількістю старших одиниць. Це ядро мало певний вплив на український світ, плекаючи певні державницькі вимоги. Процес формування націоналістичного світогляду розпочався в 20-тих роках позапланово в окремих військово-молодняцьких організаціях, яких нічого не пов'язувало між собою. Національно-військове середовище Української Господарської Академії (УГА) допомагало цьому процесові існувати. Адже велика кількість студентів долучилася до цього руху прямо від зброї до науки. Історія Української Господарської Академії воз'єдналася з діяльністю ЛУН. Ректор Академії, проф. Борис Іваницький, сказав: «Це також історія людей, це історія тих, що колись присвятили свої скромні сили великій справі української державности, також і тих, що зі зброєю в руках боролися за свою землю й свій народ і були переможені. Шляхи цієї історії — разом з тими людьми — ідуть від Києва й Львова, від Кубані й Буковини та Закарпаття. Вони проходять через голодний Тарнів і задротовані табори, не оминають європейських держав, щоб зійтися в осередку Європи — в Празі і Подєбрадах. Тут злучилися досвід старих і сила та завзяття молоді, щоб створити осередки національної праці [7, с.7]».

Надалі, у 1927 році було створено Союз Українських Націоналістичних Організацій з Групи Української Національної Молоді (ГУНМ) і Легії Українських Націоналістів (ЛУН). Голова ГУНМ Осип Бойдуник та голова ЛУН Микола Сціборський провели спільні розмови про творення такого союзу.

ГУНМ гуртувала членів всяких політичних поглядів, які відстоювали їх кожен по своєму. Хоча всі члени належали до УВО, але в результаті дискусій погляди викристалізувалися і залишилися два чіткі напрямки, які можна означити «національним» і «націоналістичним». В ЛУН був аналогічний поділ. Союз Українських Націоналістичних Організацій не проіснував довго і діяльність його не була потужною. Проте він став вагомим етапом до створення єдиної Організації Українських Націоналістів (ОУН). ЛУН і ГУНМ перестали існувати, як окремі організації, злившись в одну, організацію ОУН [33, с.381].

Спостерігаємо, що діяльність полковника Є. Коновальця була систематичною і безперервною за межами рідної землі. Про це свідчать матеріали розповіді О. Бойківа: «У грудні 1927 року прибув до Праги полк. Євген Коновалець, привізши матеріяли до першого числа «Розбудови Нації», органу Проводу Українських Націоналістів, що мало з'явитися 1 січня 1928 року і замінити дотеперішню «Національну Думку» і «Державну Націю», якої вийшло лише перше число журналу, за редакцією Миколи Сціборського. [16, с. 624] ».

Бачимо, що робота по здійсненню запланованих перемін щодо заміни одних організацій на інші більш актуальні саме для даного періоду, вимагала чималих зусиль від Є. Коновальця та його однодумців. Для таких спільних рішень мало відбуватися багато зустрічей та зібрань, які дозволяли спільнодумців домовитись, порадитись та приймати необхідні рішення. Як розповідає той же О. Бойків: «В Чехо–Словаччині був продовжуваний порядок, встановлений ще за Австро–Угорщини, а саме — треба було повідомляти поліцію щонайменше за 8 днів про таке чи таке свято або про кожні загальні збори [16, с.628]». На таких заходах завжди з'являвся інспектор поліції, якого називали «комісаром», що йому було надзвичайно приємно. Він дбайливо занотовував розмови членів зібрань, завжди сідаючи за переднім столом. А також, той пан «комісар» записував собі дані про кожного промовця, навіть його цікавив зовнішній вигляд тих, хто вів дискусію. Було й таке, що на зборах, зароджувалися суперечки, які згодом переходили в бійку, то він негайно

наказував залишити залу і закрити такі зібрання. Ця тактика була добре відома українцям ще в 20-х роках, з часів, коли вони в Празі сперечалися аж до бійки з комуністами на зборах Української Академічної Громади. Всі, хто брали участь в таких подіях задля збереження єдності належали до однакових організацій. Отож, «пан комісар», пильно спостерігав за всім, що відбувалося у залі, і як тільки зчинялась з комуністами бійка, то «поліціант» пильнував той момент, коли «січовики» притискали комуністів і щиро молотили їх кріслами, зрозумівши, що «січовики» вже комуністів перемагають, аж тоді він проголошував, що збори закриті. Тоді виганяли за двері комуністів і продовжували проводити збори, одержавши від «пана комісара» дозвіл [16, с.628].

Велично і по військовому в еміграції відбулася Святкова академія. В ній взяли участь сотні українських старшин та стрілецтва. У військовому однострої прибували учасники академії це добавило особливої урочистості святковій академії. Полковник Є. Коновалець на початку січня 1929 року організував приїзд крайовиків, яким необхідно було дістати кілька польських «пашпортів», які мають студенти у Празі. Саме цю відповідальну справу полковник Коновалець доручив Олексію Бойківу, який розповідає про неї так: «Я зібрав декілька пашпортів, пішов до австрійського консульства і, сказавши, що студенти їдуть на екскурсію до Відня, одержав потрібні візи. Так упорядковані пашпорти я передав, зустрічаючи наших крайовиків на 1-ий Конгрес. Від ГУНМ їхали на конгрес Осип Бойдуник і Олесь Бабій. Делегатів від ЛУН було більше. [16, с.629]». «(див. додаток Ж)».

Коли завершився I Конгрес Українських Націоналістів, на деякий час крайовики зупинилися в Празі. Там Степан Ленкавський зустрічався з полковником Є. Коновальцем і мав з ним довгу і змістовну розмову. Організація переїздів крайовиків між країнами вимагала чималих зусиль. Так на австро-чеській границі трапилася неприємна пригода крайовикам. Беручи візи ніхто не знав, що треба взяти нову чеську в'їзду візу. «Отже, наші крайовики, повертаючися з конгресу, були затримані на австро-чеській границі чехами, бо

на їхніх паспортів не було нової в'їзної візи [16, с.629]». Проте, авторитетний Микола Сціборський переконав чеських пограничників, що після того, як вони приїдуть до Праги, подбають про те, щоб взяти оті нові візи, і тільки в такому разі чехи делегатів пропустили. Ми спостерігаємо як авторитетні українці вміло домовлялися та інколи робили неможливі речі заради досягнення поставлених цілей.

Зі слів Олексія Бойківа, стає зрозумілим, що Полковник з великою довірою ставився до своїх людей. А також він був надзвичайно уважним, особливо, до тих, кому планував запропонувати виконати якесь надзвичайно важливе доручення. Є. Коновалець оперував інформацією про численну кількість українців, які перебували на той час в еміграції у Європі, Канаді США. Саме тому мав на меті організувати неординарні місії співпраці у різних країнах, відправляючи туди своїх людей для проведення інформаційно-пропагандистської діяльності. Наприклад у Франції була численна заробітчанська еміграція з Галичини, якій треба було приділити чимало уваги щоб співпрацювати. Полковник Євген Коновалець був завжди мудрою і стриманою людиною. А про самого Є. Коновальця О. Бойків пише так: «Не любив він себе афішувати. Він завжди ставився до кожної людини приязно і тому дуже болюче відчував, коли хтось, будучи близьким до нього, пізніше виступав проти нього [16, с. 630]».

Полковник Коновалець був уважним не тільки до людей в загальному, а й стежив за порядком у рядах членів ПУН. Він завжди оперував інформацією про те, куди і коли переїжджали члени ПУН. Всі члени повинні були повідомляти про свої переміщення по Європі. «Наприкінці квітня 1929 року полк. Коновалець виїздив до США та Канади. Але ще до його від'їзду сталась прикра подія. Член ПУН Петро Кожевников, не повідомивши Полковника і не одержавши від нього дозволу, виїхав на декілька днів до Варшави. Ясна річ, що ця поїздка викликала не тільки велике обурення серед членів ПУН, а й підозріння щодо Петра Кожевникова. Треба було Полковникові цю справу вирішити, і то вирішити так, щоб раз і назавжди припинити такі поїздки. Отже,

перед від'їздом до США, Полковник повідомив Петра Кожевникова, що він позбавляє його прав члена ПУН, позбавляє редакторства «Розбудови Нації» й касує його права як члена ОУН [16, с.632]». Таке рішення повпливало на редакторство «Сурми» та «Розбудови Нації», яким тепер змушений був займатися Володимир Мартинець. Ця подія говорить нам про те, що певних правил порядку в організації повинні були дотримуватися всі члени.

Євген Коновалець та його побратими дбали про майбутнє рідної землі, сподіваючись на те, що невдовзі наступлять часи вільної України. «Ми давали численні стипендії для ваших студентів, щоб вони, закінчивши студії, могли повернутись додому й працювати для України. Ми знаємо дуже добре, що українському народові потрібна фахова інтелігенція. Ми створили Українську Господарську Академію в Подєбрадах, яка коштувала нам велетенські мільйони, дали можливість сотням ваших студентів закінчити студії, і що ж бачимо? Ті, які кінчають у Подєбрадах, їдуть у Польщу. Але ж, пане, ми не будемо нашими грішми творити чи формувати фахову інтелігенцію для Польщі! Ви розумієте це? [16, с.632]», — Олексій Бойків повідомляв про це питання Є. Коновальця. А справа була от в чому, — «Навіть, коли вони хотіли їхати на Закарпаття, їх у більшості туди не пускали по приїзді, їхати десь до заокеанських країн тоді ніхто не думав, бо всі сподівалися швидкого повороту на Україну — на вільну Україну [16, с. 632]». Знову ж таки, вирішення цієї проблеми бере на себе Полковник Є. Коновалець. Він зустрічається з Міністром Чехо–Словаччини Гірса, який проявляв виняткову приязнь до українців, і що так щедро плила допомога для української численної еміграції в Чехо–Словаччині, то це завдяки президентові Т. Г. Масарикові і В. Гірсі. Перший знав українців з Галичини, другий з Наддніпрянщини. Про що Коновалець розмовляв з ними невідомо: «але після того побачення чехи ставились не так уже вороже до тих наших, які приїздили з Чехії на Закарпаття [16, с.634]».

Після роботи в Чехословаччині Полковник з О. Бойківим переїжджає в Женеву. Де Олексій Бойків працює так званим секретарем Є. Коновальця. «Перші дні нашої праці були доволі важкі й прикрі. Хоча кожний з членів ПУН

мав свою приділену функцію, проте більшість листування провадив Полковник — як з організаціями, так і з поодинокими особами [16, с. 636]», — згадує Бойків.

Олексій Бойків пропрацював з Полковником впродовж року. За цей час він багато чого навчився і зрозумів. Набув глибшого розуміння про всю Україну та той етап у якому вона перебувала, а саме головне розумів які завдання тепер стояли перед ОУН. Окрім всього цього Олексій навчився працювати вночі і вдень, бо Полковник давав завдання ще й додому, після цілоденної праці з ним.

Спостерігаючи за роботою Полковника в еміграції, за словами Бойківа, можна було виділити такі основні етапи його діяльності: «Полковник Коновалець, кол. командир Корпусу Січових Стрільців, а пізніше комендант Української Військової Організації, мав цю властиву всім командирам прикмету: збирати інформації про стан, готувати плян, одначе не розробляти пляну в деталях, у подробицях. Це завдання він залишав підлеглим, місцевим провідникам, які мали виконувати його пляни. Оскільки це було на своєму місці під час командування Корпусом чи УВО, остільки воно було вже пережитком в ОУН, куди прийшли молоді й цивільні люди. За час мого побуту в Женеві цей метод ще діяв, і Полковник застосовував його повністю [16, с. 652]».

Навесні 1929 року за ініціативою Є. Коновальця відбулася в Празі конференція українських генералів, на бажання генерала М. Капустянського. Конференція тривала два дні, там розглядали питання про проведення військових лекцій за редакцією ген. Миколи Капустянського, де й вирішили проводити такі лекції. Автор спогаду, Петро Задорецький, співпрацював з Полковником влітку 1929 року при організації 1-го відділу «Організації Державного відродження України» й навіть був його першим секретарем. Всі дати цього спогаду є не точними, бо документів про ці події дістати просто неможливо, окрім дати 5-го липня 1929 р., коли відбулися перші Збори цього Відділу за участю Полковника. Петро Задорецький згадує про події в США, як

«щодня працював на фабриці в Нью Йорку, а після праці доїздив до дитячої школи на 105-ій вулиці в Нью-Йорку, де вечорами і в суботи пополудні учив школярів, «рідної мови і граматики [6,с.825]».

Вже тоді в Асторії засновано жіноче товариство п. н. «Українська Жіноча Громада». Петро Задорецький пише у спогадах, що це була субота, коли дістав він листа, читав і очам своїм не вірив, що «якийсь визначний гість з Європи конче хоче зі мною бачитись». З великим інтересом він зателефонував до п. Галичина і запитав його: «хто саме є той визначний гість? У відповідь була коротка: «будьте завтра в бюро о 2-ій пополудні, тоді переконаєтесь, що й вам варто з ним бачитись. Чи зможете бути своєчасно?» — «Буду!» [6, с. 826]».

Здивуванню Петра не було меж, коли п. Галичин представив йому полковника Євгена Коновальця. «Ще нині, коли пишу ці рядки і думаю про мою першу зустріч з Полковником, так і бачу його лагідне усміхнене обличчя, його ясні і, здавалось, проникливі очі, чую у своїй руці його руку і слова, які я не зрозумів, бо повторяю, я не знав, де я і що зі мною діється. Такого моменту, до смерти не забуду. По хвилині зворушення я неначе опам'ятався, і здавалось мені, що чоловіка того віддавна знаю, що він мені зовсім не «чужий», а навпаки, близький, і то дуже близький, неначе рідний, хоча в душі і серці жевріє до нього безмірно велика пошана, як до дійсно Достойного Гостя з рідного краю, що захотів бачитись зі звичайним смертним, таким, як ось я. Бо він же Головний Вождь Української Військової Організації, що на рідних землях продовжує визвольну боротьбу українського народу, він же недавній командир Корпусу Січових Стрільців на Великій Україні, полковник Євген Коновалець! Чи ж можливо звичайній людині забути першу зустріч з таким чоловіком?! Ніколи! [6, с.827]», — з такого щирого опису розуміємо, якою насправді велико-поважною та вагомою особою для оточення українців за кордоном був Євген Коновалець.

Полковник планував обміркувати та обговорити план організаційної праці у місті Нью-Йорку та на околицях, але рестораном, де саме мала відбутися розмова керували галицькі жиди. Вони добре знали і розуміли

українську і польську мови. Навіть обслуга, тобто «вейтери» спілкувалися двома мовами. Тому Полковник, щоб спокійно поговорити запропонував піти в інше місце, бо ті кельнери, йому чимось підозрілі, і тут небезпечно вести бесіди. Вже на вулиці Полковник пояснив, що такі кельнери одночасно служили більшовицькій, або польській таємній поліції, вони придивляються і вслухаються до розмов їхніх клієнтів і можуть знайомитися, навіть, заводити дружбу, часто випитуючи про різні справи, включно з політикою, а потім, доносять все своєму начальству. Тому таких людей краще уникати [6, с.827].

Вашінгтон Сквер Парк добре відомий. Кожного дня, йдучи до роботи, треба було через нього проходити. Саме в цьому сквері відбулося глибше знайомство Петра Задорецького з Євгеном Коновальцем. А далі його цікавила причина розбиття й занепад Січової Організації в Америці. Петро Задорецький розповів Полковникові практично всю історію Січової Організації, від самого початку до невеселого завершення. Згадав, що генеральний штаб американської армії зацікавився січовим рухом в Америці, виславши до Січової Організації свого капітана, з ініціативою, що генеральний штаб американської армії планує: «зорганізувати в Америці т. зв. «Слов'янський легіон» з 25–ти тисяч добре вишколених і модерно озброєних вояків для воєнних дій в запіллі американських збройних сил. Цей мав би складатись з трьох етнічних груп, а саме: 12 тисяч чехів, 8 тисяч українців виключно з–під австрійської займанщини і 5 тисяч сербів. Кожна етнічна частина того «Легіону» під власним командуванням, в залежності тільки від головної команди американської армії, мала діяти на землях свого походження, ознайомена з тереном, мовою своїх людей, звичаями тощо [6, с. 828]».

Проте плани з «Легіоном» розбились: «завдяки тодішньому прововоді Федерації Українців, підпорядкованим членом якої з іншими нашими установами була й Січова Організація. Це означало, що тодішні політичні справи американських українців були централізовані в рамках Федерації так, що жодна з центральних установ у політичних справах не могла самостійно діяти без апробати Федерації. Негативне рішення Федерації у справі «Слов'янського

легіону» було невідоме [6, с. 828]». Якраз у цей час вишколювалась у Франції польська армія під керівництвом генерала Галлера наче б то для допомоги польським військам у війні проти більшовиків, а насправді, вона готувалася проти українців. Тому українцям теж всіма силами треба було створювати протидію таким силам.

Другим ударом по Січовій Організації була невдача у зв'язку з доставкою з Америки в Україну необхідної кількості медикаментів, для українських військових, які воювали проти російських більшовиків та комуністів. Цю допомогу медикаментами зобов'язалась дати і доставити Січова Організація з тодішнім представником Уряду України у Вашингтоні, послом Юліаном Бачинським. Не здійснилося поступлення такої підтримки з вини самої Січової Організації: «чи радше з вини тодішнього редактора організаційного органу «Січові Вісті», який передрукував у «Січових Вістях» маленьку статейку з газети «Український Прапор» (орган Уряду ЗО УНР в екзилі) під заголовком «Тверді лоби», що в ній гостро скритиковано головного Отамана Симона Петлюру за союз з Польщею, а головно за «віддання Галичини полякам». Ця статейка в січовім органі була причиною, через яку посол Бачинський скасував свій договір з Січовою Організацією, мовляв «двом богам служити не вільно [6, с. 828]».

Третім, основним ударом по Січовій Організації було введення гетьманської ідеології, що здійснив редактор січового органу О. Назарук. Саме це й стало вагомою причиною занепаду Січової Організації українців в Америці. А спроби відновити організацію були безуспішними, бо розбіжності в січових рядах підірвали довір'я січовиків до всіх, хто лише намагався врятувати справу. «Деякі Січі проголосили себе «самостійними», інші «чорноморськими» без виглядів на довше існування. Закінчив я свою розповідь словами Шевченка: «не так ті вороги, як добрії люди [6, с.829]».

От такі відомості отримав Полковник Коновалець, від Петра, сидячи в парку впродовж години часу. «Полковник зажурено мовчав, а далі сказав: «уся історія нашого народу, від найдавніших часів, переповнена ось такими, а навіть

серйознішими невдачами, не виключаючи зради, і то, на жаль, зі сторони таки своїх людей [6, с. 830]».

Тепер Полковник заявив, що саме задля допомоги рідній Україні в її визвольній боротьбі, яку веде тепер на рідних землях УВО під його проводом, готуючи український народ по обох боках Збруча до боротьби як з білими, так і з червоними окупантами України, він приїхав до Америки плекаючи надію, що йому вдасться дістати матеріальну допомогу для УВО, тому що без неї діяльність УВО просто неможлива. Далі Полковник розказував, що має намірення організувати в Америці і Канаді іншу організацію для такої підтримки. Членами такої організації мали бути справжні, українські патріоти-націоналісти, під назвою старокрайової УВО, маючи свої центри в кожній українській громаді. «Бо друга світова війна неминуха, в якій більш як певно рішатиметься доля всієї України, і до тієї війни мусимо інтенсивно наш народ підготовляти, коли хочемо бачити нашу Батьківщину вільною й самостійною державою [6, с. 830]».

Полковник звернувся до Петра Задороцького з проханням, щоб разом з ним почати у місті Нью-Йорку організацію щодо створення відділів УВО. Петро розумів, що нелегко буде створити організацію: «але зродилась в моїй душі своєрідна гордість, що буде нагода з Полковником не тільки частіше стрічатись, але також разом з ним класти основи під нову організацію в Америці, яка має дати від себе матеріальну поміч українському народові в його визвольній боротьбі і безпосередньо Українській Військовій Організації на рідних землях, вождем якої є полковник Євген Коновалець. Я радо приобіцяв йому: що тільки буде в моїх скромних силах, все присвячу для здійснення його плянів [6, с. 831]».

Із крайових часописів, таких як: «Наш Прапор», «Діло», «Новий Час», що привозили в Америку з напівголими сторінками, з написами «skonфісковано», було зрозумілим, що Польща далеко не схвалює вчинки УВО, а радше навпаки. Виходячи з цього, різні українські товариства в Америці, вважали своїм обов'язком підтримати діяльність УВО матеріально.

Такі організації часто збирали грошові пожертви для «бойового фонду» і через «Об'єднання Українських Організацій в Америці» пересилали для УВО їх у певне місце. Між такими товариствами, що підтримували УВО матеріально, ледь існувала в Нью-Йорку колись сильна і велика Січ ім. Б. Хмельницького, засновником якої, був Петро Задорецький [6, с. 831].

Проте, так і не вдалось зорганізувати перший відділ УВО в Нью-Йорку. Все таки, Петро старався часто зустрічатися з українцями в Асторії і при кожній нагоді пропагував ідею УВО і святі слова Полковника, які робили на слухачів позитивне враження. З часом, українці зацікавились справою УВО. Про Полковника висловлювалися з великою пошаною, а до справи заснування в Асторії відділу УВО ставилися серйозно і з охотою. Отже, була надія, що все ж таки колись відділ УВО в Асторії можна буде зорганізувати.

Євген Бачина–Бачинський згадує у своєму щоденнику за 1929 рік про те, що завжди і всюди: «Полковникові треба було мати своє «око» чи то в Варшаві, чи то у Києві. Ці зв'язки він утримував у найбільшому секреті, листувався завжди так, що про це ніхто з членів ПУН не знав. Були у Полковника й інші засекречені зв'язки [34, с.645]». Так звані додаткові, які теж або спростовували, або підтверджували розвідкову інформацію.

Коновалець подорожував Америкою у своїх справах, здебільшого, за матеріальною підтримкою для політичної діяльності і для видавництва певної кількості необхідної літератури задля підтримки боротьби за вільну Україну. У Філадельфії Полковник зустрівся з Іваном Теодоровичем, який був українським архієпископом. Він мав можливість відвідати православний з'їзд київської УАПЦ в Нью-Йорку. Міжнародна діяльність Полковника мала мету, заради якої він жертвував своїми інтересами. Він постійно прагнув поширення українського питання, привернення до нього уваги та отримання різного роду підтримки.

Євген Коновалець в еміграції, не дивлячись на невдачі і труднощі, продовжує і далі свою організаційну роботу, підшуковуючи собі вірних соратників і друзів. Ось як описує його прибуття в Женеву Євген Бачина–

Бачинський. «Женева, 24 серпня 1929 року. Сьогодні день мого народження минає 44 роки. Ми з дружиною сіли якраз обідати, як поштар приніс посылку експрес із Парижу. Пише мій давній приятель (з 1915р.) Василь Панейко, сповіщаючи, що завтра має приїхати вечірнім потягом до Женеви родина Коновальців [34, с.701]». Саме в цьому повідомленні Василь Панейко просить зустріти Є. Коновальця з родиною та не тільки зустріти, а знайти йому пансіон для проживання всієї сім'ї.

Євген Бачина–Бачинському вдалося розмістити сім'ю Коновальця у пансіоні, там пані Ольга зупинилася з сином, а Євген Коновалець розповідав про подорож до США знайомим, які були своїми для українців за кордоном. Євген Коновалець усюди приглядається, підбирає собі однодумців з незалежної молоді, міркує про проживання в Женеві. Як виявилось, спільних знайомих у Коновальця і Бачина–Бачинського було багато. Хоча сам він, галичанин, але бажав би познайомитися із спільниками з Великої України які були відомими для українців за кордоном [34, с. 701].

Євген Коновалець провадив таку активну, вправну і мудру діяльність на теренах зарубіжжя, що про нього почала писати московська еміграційна преса, котру Євген Бачина-Бачинський одержував в обмін або купляв: «Последние новости», «Руль», «Возрождение», «За свободу», де йде мова про його організацію та відданих співробітників: Сціборського, Моралевича, ген. Капустянського, Андрієвського, Кожевникова та ін. а також про «національних вождів» — гетьмана Скоропадського, Левицького до яких тепер приєднався запеклий «диктатор» Коновалець. Спостерігаємо велику зацікавленість діями Коновальця московськими діячами. Повідомляє Євген Бачина-Бачинський: «В інших газетах є мова про УВО, яка мовляв, хоче влаштувати свого «вождя» в нейтральній країні, щоб уникнути «наговору» за німецький «протекторат» та субсидії [34, с.702]». Ця зацікавленість згодом переросте у великий план по знищенню того ж таки «запеклого диктатора» Євгена Коновальця силами Сталінських прихвостнів.

Коновалець в кінці місяця серпня повертається до Берліну і планує мешкати в дільниці Грюнвальд на вулиці Францесбаден 2. «Дав мені візитівку з цією адресою і просив писати. Оповідав, що коли переїде до Швейцарії, де буде жити на литовський паспорт, тоді залишить керівництво УВО, а почне організовувати українських націоналістів. Свій орган «Розбудову Нації» хоче поставити міцним і кращим за «Тризуб». Це у Празі. А в Женеві буде видавати бюлетень французькою мовою, щоб приєднати симпатії Франції, де вплив поляків падає щороку більше [34, с. 702]». А коли все складеться добре й гаразд, постарается якнайшвидше переїхати до Швейцарії. Полковник дуже боявся попасти на провокатора і таємного зрадника, тому завжди йому приходилось дотримуватись виняткової таємності і нікому й ніде не розголошувати про його переїзди.

В Женеві полковник піклувався про проект, в якому було заплановано випускати релігійні бюлетені, частково українською, і в більшій мірі французькою мовою, п. н. «Еклезія», про всі українські Церкви і релігійну діяльність, а особливо, про важливу підтримку УАПЦ в Україні. Євген Бачина–Бачинський планував видати на гектографі на православне Різдво 1930 року близько 200 примірників, з надією, що за кілька років воно само себе окупило без жодних субсидій [34, с. 702].

Показовою рисою характеру Полковника було те, що він ніколи не любив перед будь–ким позувати. Його вдачу визначала систематична працюовитість та дійовість. В його практичних діях і поведінці не було «сліпого молодечого пориву, фантазійности, словесного гурра–патріотизму». В одній з розмов із Полковником Микола Сціборський натякнув про це, то Полковник одразу зреагував:«— Маючи 28 років, як був командиром Корпусу Січових Стрільців і заступником голови Директорії у Києві. То що нині може мені імпонувати? Наше завдання працювати й боротися за визволення України! Титули не цікавлять мене [32, с. 653]».

Він був скромним і постійно з'являвся в тих країнах, де тільки потрібна була його присутність. Як організатор, він часто сам проявляв ініціативу, а де

була гостра необхідність, то поспішав з допомогою. А допомога була різною: листування, приїзд соратників, або прибуття самого Полковника, задля вирішення різних питань. Полковник завжди радів хоча й маленьким, проте успіхам, але він ніколи собі не дозволяв переоцінювати важливість успішної події, чи здійсненої операції. Коновалець на кожен складну проблему мав свій погляд і вмів її правильно оцінити та зарадити складнощам. Полковник мав щире віру в те, що саме пильною боротьбою можна досягнути поставленої цілі і що Україна буде знову самостійною державою. Хоча справжнім поборникам самостійної України хотілося вірити, що мине лише трохи часу і вони досягнуть державної самостійності України. Проте, Полковник ясно бачив оту непросту ситуацію, яка склалась на розшматованій й поневоленій українській землі. Та, яка б не була невесела обстановка, непохитна віра у визволення українського народу наповнювала його все більшими силами та завзяттям у цій непростій боротьбі. Ось яким натхненником для своїх побратимів був полковник Євген Коновалець — справжній Провідник з Божої ласки.

Отже, з проведеного дослідження про Є. Коновальця в еміграції, можемо висловити думку про те, що якраз Є. Коновалець виступив ініціатором створення Української військової організації, керівником якої і став. Попри все, йому були відкриті двері по всій Європі. Упродовж майже десяти років він сприяв її послідовному розширенню, окреслюючи її завдання та долучаючи політично споріднені національні об'єднання.

Проаналізувавши еміграційний період 1921–1929рр. можемо зробити висновок, що Коновалець з новою силою перевів УВО в нову площину. В цей час він виступає, як чудовий організатор підпільної боротьби. Проживаючи в еміграції, він систематично підтримував контакти з українськими політичними колами, та активно працював над об'єднанням розпорошених націоналістичних напрямів руху. В таких умовах важливого значення набуває створення Української військової організації УВО. Яка під проводом Коновальця перейшла від революційного періоду до підпільно–політичної форми. Її діяльність тривала в непростих умовах бездержавності, що було

унікальним рішенням її керівника Євгена Коновальця. Провідник усвідомлював, що тільки міцна організація з системною дисципліною та ідейним завзяттям не ризикуватиме втратити перспективу. Тому діяльність, Коновальця в еміграції, націлена на розвиток мережі однодумців та свідомого, дисциплінованого середовища. Це спостереження дає можливість на утвердження думки, що Провідник в еміграції проявив себе, як високодосконалий політичний організатор, мудрий стратег та дипломат щодо міжнародних дискусій та переговорів.

РОЗДІЛ 4

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ ЯК ЗАСНОВНИК І КЕРІВНИК ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (1929 – 1938р.р.)

У 20–ті роки ХХ століття велика кількість українських елітних особистостей змушена була жити в еміграції. Та частина патріотів, хто залишився в Україні, вимушено попали під окупацію Польщі та СРСР. Всім було зрозуміло, що тільки в еміграції українці могли знайти хоча б якусь можливість для розвитку державності та ідеології України. Серед потужних творців ОУН були досвідчені військові ветерани Великої (Першої світової) війни та Перших визвольних подій. Мирон–Орлик, Микола Сціборський, Ярослав Стецько, склали інтелектуальне ядро Проводу. Після поразки національно–визвольної боротьби дуже багато українців були вимушені покинути рідну домівку, родину, або навіть з сім'єю виїхали у різні країни Європи, США, Канади, Аргентини та інших країн світу. А не залишити рідну землю, часто означало не вижити. «Жертвою катувань падали всі місцеві українські інтелігенти та свідоміші селяни, які брали участь у праці «Просвіти», «Рідної Школи», в українській кооперації чи інших українських установах, а в тому й священники, жінки, старі й навіть діти... Часто практиковано поголовне катування [28, с. 252]».

Міцна й прославлена своєю діяльністю Українська військова організація, яка була створена у 1920 році стала головним авангардом у боротьбі за українську державність. Впродовж 9 років свого існування та діяльності УВО здійснювала широку пропагандистську роботу, на її відповідальності ексци й атентати, та заявила про своє існування на всю Європу. Історію такої організації необхідно глибоко вивчати, заради існування сьогоднішньої України, як держави та впевненого майбутнього. От невелика частина армії УНР після невдалих Перших визвольних змагань опинилася на території новоствореної Чехословаччини. У 1922 році саме ці військові створили Групу української національної молоді (ГУНМ). Багато членів ГУНМ були уродженцями Галичини. Вони були студентами та військовими. Спостерігаємо

такий цікавий факт, що одним із засновників ГУНМ був брат Євгена Коновальця, Мирон. УВО та Легія українських націоналістів — дві організації без яких не можливо було створити майбутню ОУН. Існували думки, що Легія українських націоналістів є шиєю ОУН, а УВО її голова. Після того, як об'єдналися кілька різних організацій, у 1925 році створюється нова організація — ЛУН. В цій організації було надзвичайно багато інтелектуальних націоналістів всіх видів. Засновником Легії справжній автор «Націократії» новоствореної концепції національного державного ладу — Микола Сціборський. Наддніпрянці стали її основними діячами, які в недалекі часи були членами об'єднання ім. Павла Полуботка. «Цікавий факт: в один момент Легія була близька до розколу. В ній ворогували дві фракції — прихильники Гетьмана Павла Скоропадського та уряду УНР. І тільки авторитет Сціборського дозволив організації зміцнити свої ряди. Згодом завдяки ідеологічним вишколам Легія стала ідеологічно однорідною [32, с.384]».

В кінці місяця січня 1929 року, у Відні відбулось зібрання українських діячів, яких тоді налічувалось декілька десятків. Наслідком їхньої зустрічі було створення Організації українських націоналістів (ОУН) — потужної політичної сили, що стала бойовим ключем для розв'язання багатьох питань щодо української державності. Саме ОУН відіграла надзвичайно важливу роль в історії щодо відновлення української державності у ХХ столітті. Є. Коновалець на Першому Конгресі Українських Націоналістів у 1929 р. здійснив свій задум про створення ОУН. І його ідея не на одне десятиріччя втілилася в життя. В першу чергу завдяки йому ОУН стала головним флагманом у тривалій боротьбі українців за відновлення державності. «(див. додаток 3)». Саме у 1929 році, завдяки вагомим зусиллям Євгена Коновальця, відбувається об'єднання націоналістичного руху українців за кордоном. Базою для створення ОУН стають кілька розрізнених організацій. Перший конгрес ОУН відбувся з 29 січня по 3 лютого у Відні Тоді ж полковника Коновальця було обрано Головою цієї організації. «На першому конгресі ОУН було прийнято низку постанов про створення та устрій ОУН, її мету і завдання, обрано керівні органи. Очолив

провід ОУН Є. Коновалець, його заступником став М. Сціборський, секретарем — В. Мартинець. Членами ПУН були обрані: Д. Андрієвський, Д. Демчук, Ю. Вассиян, М. Капустянський, П. Кожевников, Л. Костарів. Головним суддею ОУН став Я. Дуб (М. Кушнір), а головним контролером — Я. Моралевич. У складі проводу створювали референтури: організаційну, політичну, військову, ідеологічну, пропаганди, зв'язку, фінансів, секретаріату [56, с. 24]». Авторитет вождя Коновальця був беззаперечним, адже під його головуванням ОУН швидко розширювала свої можливості упродовж 1930-х років. Організація зайнялася просвітницькою роботою, здійснювала численні силові акції. ОУН стала вагомим фактором впливу на окупованих українських землях.

Очолюючи ОУН, Євген Коновалець, поставив перед її членами високі вимоги щодо моральних цінностей кожного члена, постійно наголошував на обов'язковій монолітності у її рядах. Провід Українських Націоналістів у силу несприятливих причин діяв за кордонами рідної землі, проте, основна частина членів ОУН здійснювала свої діяння підпільно на Галичині, Волині, адже ці землі в той час були під окупацією Польщі. Надважливим завданням діяльності для Євгена Коновальця було розширення підпільної діяльності на Східній, підрадянській, Україні. І, напевно, якраз ця діяльність була джерелом, яке притягнуло до Провідника непоправні фатальні наслідки. Загалом, про діяльність ОУН існували різні думки, але авторитет її керівника згладжував усі непорозуміння й розбіжності. [56, с. 25–26].

Збройну підтримку для України Коновалець знаходить із глибокою впевненістю і послідовністю. Разом з матеріальною підтримкою він направляє цю революційну хвилю пробудженого українського народу на важкий, але вірний шлях збройної боротьби проти білих і червоних московсько-більшовицьких загонів за національну волю та державність України. Організація стала досягненням кількох українських націоналістичних рухів, кожен з яких мав свої відповідні особливості. Так до прикладу, Українські націоналісти доклали чималих зусиль задля того, щоб це об'єднання стало дієвим. Представники від ОУН на всіх зібраннях могли говорити від імені всього українського народу.

Організація стала основним центром формування уявлення про український націоналізм. Її внесок надзвичайно вагомий, і сьогодні ми аналізуємо роботу ОУН, як найвищий рівень діяльності української еліти.

Вже після Першого Конгресу навколо відчували, що Організація розпочала свою діяльність. Всюди, де проживали українці, які були членами Організації розвернули цілу мережу осередків. Вони надзвичайно слідкували за всіма подіями, що наче мали всюди очі й вуха. На Заході України було зосереджено найбільшу кількість членів ОУН. Є надзвичайно важливим те, що члени Проводу створили 5 напрямів у еміграції: північноамериканський, центральноєвропейський, балканський, балтійський, романський. На той час Організація здійснювала свою діяльність у п'ятнадцяти країнах світу. «(див. додаток 3)».

Прийшов той час, коли українці отримали повноправного представника на міжнародній арені і це була саме ОУН. Відомо про контакти Організації з Німеччиною, Японією, Чехословаччиною, США та іншими країнами зарубіжжя. Найбільш авантюрна ідея ОУН — це «Українська Далекосхідна Республіка». Організація навіть домовилася з Японією про можливість створення на території Маньчжурії української національної колонії. ОУН планували створити Далекосхідну Січ, завдяки повстанню відновити українську державність Зеленого Клину. Проте не всім планам судилося здійснитися, але бажання до відновлення української державності вражають сучасників [53].

Головним завданням ОУН повсякчас залишалась боротьба за відновлення державності та проти окупаційної влади довколишніх сусідів. Провід мав глибокі переконання, що це і є єдиний надійний і дієвий метод боротьби за українську незалежність. Партизанська боротьба на території, де пройшов голодомор стала просто неможливою. В ті часи Захід України, був під окупацією поляків. Тому саме західна Україна стала епіцентром боротьби між силовиками та націоналістами. Польська влада в свою чергу всіма зусиллями намагалася протидіяти ОУН. Вона так боялася ОУН, що створила

для їх членів окремий концентраційний табір — Береза Картузька.

Впродовж з 1929 по 1939 роки Організація здійснила десятки акцій саботажу. Керівництво ОУН було переконане в тому, що такий терор призведе до збурення народних мас, а в результаті до повстання українців на окупованих польщею територіях. Організація успішно налагоджує просвітницьку та агітаційну діяльність. Силами ОУН були випущені брошури, журнали та інша преса, які захоплювали читачів своїми статтями, які наче відкривали українцям очі на справедливість всієї ситуації. Інформаційні джерела для українців, такі як «Націоналіст», що почав появлятися дещо пізніше, був виданий при допомозі ПУН за кордоном. «Сурма», «Розбудова Нації» чи «Український Націоналіст», були нелегально передані до Краю і тут поширювані організаційною сіткою. «Тематично «Націоналіст» був доповненням «Сурми» для закордонного читача, а «Український Націоналіст» для читача на ОСУЗ. Коли «Сурма» містила більше матеріялу військового і бойового змісту, то в «Націоналісті» друкувалися статті на ідеологічно-політичні теми [28, с.123]».

Ще коли на Першому Конгресі обговорювали питання про те, хто ж повинен очолити об'єднану Організацію, то всі розуміли, що більш потужнішої, ніж кандидатура Євгена Коновальця немає. А Микола Сціборський, який міг би бути головою ОУН, визнав верховенство за тим, кого з того часу називали Провідником, тобто за Євгеном Коновальцем. Внесок Полковника Коновальця в організацію розбудови ОУН був надзвичайно потужним. Він постійно дбав про те, щоб українське питання слухали у Лізі Націй. Його мудра толерантність та природжена дипломатія, допомогли встановити зв'язки з європейськими лідерами того часу. Дійшло навіть до того, що Сталін цікавився діями Провідника і вважав його власним ворогом. Він особисто затверджував план знищення Коновальця. Як відомо, у 1938 році Євгена Коновальця було вбито у Роттердамі агентом НКВС. А Сталін, скоївши злочин Голодомору в Україні, не пошкодував сил та направив їх на знищення національного руху, як в Україні так і за кордоном. СРСР були непримиренні до того, щоб Україна була самостійною державою. Так само, як і теперішня агресивна сусідка Росія, ще

тоді розуміла, що без України "велика держава" існувати не може. Тому найпотужнішою у всіх напрямках революційною організацією, які боролися за незалежну і вільну Україну, була ОУН, справжнім вождем якої був Євген Коновалець [46].

Наприкінці грудня 1932 року українське суспільство перейнялося справою військових ОУН Д. Данилишина та В. Біласа. Їм присудили смертну кару. Із-за цієї події у червні 1933 р. у Берліні відбулася чергова конференція Проводу ОУН. Обговорювалося питання про діяльність ОУН в еміграції. Активісти визнали той факт, що хоча в Україні це підпільний рух, але за кордоном він стає відкритим й розширюється, а сприяють цьому легальні громадські організації. Методи роботи в еміграції крайовики називали як «кав'ярні», бо основні зустрічі та бесіди відбувалися за чашкою кави чи чаю у містах: Праги, Берліна, Нью-Йорка, Відня та інших. Зрозумілим було те, що якби хоча б на мить повернулися активісти ОУН в рідний край, то там би швидко знайшли спосіб їх арештувати і зупинити їхню діяльність. Тому рішення працювати в такий спосіб за кордоном заради допомоги Україні був найефективнішим. Хоча і в ОУН виникали розбіжності та непорозуміння між тими, хто був за кордоном і тими, хто провадив діяльність в краю. В організації назрівав конфлікт між поколіннями, то якраз Є. Коновалець своїм авторитетом не допустив його розгорнення та зберіг монолітність організації, хоча згодом вона все ж таки розкололася.

В ОУН склалося дві категорії увіствів і націоналістів. Перша категорія— старше покоління, виснажених п'ятнадцятилітньою боротьбою у війні, або в підпіллі Вони хотіли, щоб ОУН не з'єднувалася з УВО, а щоб вона була легальною революційно-політичною організацією. Друга категорія — молоде покоління, повне енергії, ентузіазму до визвольних змагань, яке прагнуло бачити ОУН як приємницю визвольної боротьби УВО. Старше покоління вже на той час було виснажене, а молодше відстоювало активні методи боротьби й намагалось її продовжувати, то заради молодших необхідно було створити нові форми організованої діяльності. Адже, зміна поколінь у суспільному

житті, це і природна закономірність. Як зазначає публіцист Осип Бойдуник: «Крайовий Сенат всебічно розглянув мій огляд звіт з тими враженнями й висновками і, поробивши деякі зауваги й поправки у висновках, прийняв його до відома і доручив мені ладнати справи ОУН у тісному порозумінні й співпраці з членом сенату, відаючим справами УВО. Приступаючи до ладнання, згідно з моїми пропозиціями, я, щоб злагіднити розбіжності й упередження та пристрасті з приводу них, для витворення догідної атмосфери, протягом червня й липня 1931 р. написав дві брошури, а саме «Наше становище» і «Наша боротьба». У цих брошурах я з'ясував засади націоналістичної ідеології та внутрішньої й зовнішньої політики ОУН та роллю в ній УВО як її військово-бойового рамена [35, с. 378]».

Багато критики було вилито на автора брошур Осипа Бойдуника, із-за того, що інформація в них про злиття УВО з ОУН стала головною причиною арештів членів I Конгресу Українських Націоналістів, на якому і було створено ОУН. Згадує Осип Бойдуник: «Твердили, що це повідомлення вплине на вимір кари «конгресівцям» польським судом. З того приводу виникли різкі суперечки між «конгресівцями» в тюрмі. Це мало значний вплив на перебіг справи «конгресівців» перед польським судом, яка відбулася «мовчазно» і про яку українська преса писала п. н. «Німий процес». І коли кадри УВО і ОУН очікували, що на розправі їхні провідники виступлять з чіткими з'ясуваннями завдань ОУН і її визвольної боротьби, то вони тяжко розчарувались [36, с.379]». Після виходу в світ тих брошур у рядах ОУН і УВО вирішили переглянути всі важливі моменти та заключного оформлення ОУН як спадкоємниці УВО. В результаті того перегляду у листопаді 1931 року було заарештовано всіх учасників I Конгресу Українських Націоналістів, які жили на батьківщині і Осипа Бойдуника в тому числі. «(див. додаток К)».

Євген Коновалець усвідомлював, що після першого Конгресу в ОУН назріло багато невирішених питань. Про це у 1930 році він писав у листах членові Проводу Д. Андрієвському. Коновалець зазначав в цьому листі: «спільними силами теоретично і практично оформити найбільш актуальні

питання для ОУН і підготувати їх в той спосіб, щоби слідуючий конгрес ОУН, який я думаю скликати десь в першій половині слідуючого року, мав готовий детально опрацьований матеріал, на основі якого міг би прийняти остаточне рішення [32, с.655]». З цього листа видно, що Є. Коновалець спланував організацію другого Конгресу ОУН в першій половині 1931 р., але непередбачувані обставини не дали провести конгрес. Жахливі репресії відбувалися на західноукраїнських землях. Значна частина ОУНівців потрапили до в'язниць. Впродовж 1930 –1932 рр. на посаді очільника ОУН на ЗУЗ змінилося 7 осіб. В січні 1933 р. крайовим провідником ОУН став Степан Бандера. Він протримався ще довго, порівняно з іншими на цій посаді, аж поки і його не заарештували в червні 1934 р. По суті на підготовку Конгресу не вистачало кадрів. В травні 1930 р. в листі до Д. Андрієвського Є. Коновалець пише: «Я ствердив, що ми перебуваємо кризу, але не кризу націоналізму, але кризу ПРУН. В ПРУН саме не маємо відповідних людей, які ставши на чолі націоналістичного руху, були би здібні його повести рішучо і правильно. Цей заміт відноситься до всіх нас включно зі мною [32, с.657]». Надзвичайно гострою була саме ця криза. Полковник Коновалець навіть думав про те, щоб піти з Проводу. В цьому ж листі він зазначав: «Я досі присвячував менше уваги теоретичним справам ОУН і взагалі справам ОУН. Здавалося мені, що при такій кількості членів ПРУН вони викажуть настільки ініціативи, що розвій ОУН скорим темпом посуватися буде вперед. Я бачу одначе, що воно не йде. [32, с. 657]».

Євген Коновалець, як керівник ОУН, чимало зусиль приклав до того, щоб забезпечити матеріальну сторону в організації, та зрозумів, що організаційна сторона теж має чимале значення для існування ОУН. В наступних листах Голова ПУН пише політичному референту Д. Андрієвському про нагальну необхідність скликання конгресу ОУН в лютому 1934 року. Адже назріло багато нових питань, згідно постанов Першого конгресу ОУН, які не могли бути реалізовані в діяльність провуду без продовження їх обговорення і прийняття до дії наступним конгресом. Проте знову почалися арешти членів

організації на західноукраїнських землях. А спровокувало їх вбивство Броніслава Перацького 15 червня 1934 р. Ці події в котрий раз ідею скликання конгресу заблокували на невизначений час.

Про події, які склалися для діяльності організації, Є. Коновалець писав, що він не має наміру панікувати, проте має звернути свою увагу на всі загрози. Отож, про підготовку другого Конгресу ОУН в таких умовах не могло бути й мови. В 1935 р. у полковника Є. Коновальця виникли труднощі з дозволом на проживання спочатку у Женеві, а згодом і у Швейцарії. А у вересні 1936 р. Є. Коновалець вимушений був переїхати до Італії на постійне мешкання з сім'єю [57, с. 757].

Надалі Є. Коновалець планував проведення збору на кінець 1938 р. Та підступне вбивство Голови ОУН в травні 1938 р. перекреслило ці плани. Маємо можливість спостерігати деякі документи, початку 1938 року. Це період, коли очільник ОУН знову почав планувати зібрання конгресу на кінець 1938 року. Це листи Є. Коновальця до М. Сціборського та до Я. Стецька. Настали, справді надзвичайно важкі часи для організації та її діяльності. Советська жорстока машина тиснула з кожного боку на членів Організації, тому всі обставини змушували членів організації до конспірації. В той час було прийнято рішення щоб випускати різні видання, для того щоб підтримувати рівень свідомості членів ОУН та крайовиків. Випускалися навіть альманахи. Було прийнята така видавнича форма, яка найкраще забезпечувала поширення інформації. Першочерговим завданням було — надзвичайно уважно редагувати інформацію у виданні, щоб вона змістом своїх публікацій не могла спровокувати репресії та арешти.

Непохитність віри в «силу націоналізму» Коновальця та його однодумців, додавала впевненості, що саме в цей час формується нова епоха суспільної думки, нові бачення, нові вимоги, нове відчуття вільної самостійної нації. Ця епоха покликана переломити усі «кон'юнктури». Націоналісти чітко поклали в основу нової ідеології ідею української нації, її державність та суверенітет. Навідріз були відкинуті теорії інтернаціональної спільноти та пролетаріату.

Якраз такі тези відображали основні прагнення членів ОУН. Вони були обговорені і взяті за основу. В найближчі плани чільника ОУН Коновальця входило затвердження тезів на майбутньому конгресі. Але звідки взялися в той далекий час націоналісти в Галичині? Бо ж ні назва «націоналізм» не була в той час відома, ані не поширювалися традиції Братства Тарасівців, яке було організоване М. Міхновським у 1891р. в Полтаві. Ще царська жандармерія в 1893 р. заарештувала Міхновського за його націоналістичні погляди. Майже ніхто не знав, що у перший період своєї діяльності, в 1900–1903 роках, Револуційна Українська Партія (РУП) на Наддніпрянській Україні була націоналістичною або, як у той час говорилося, самостійницькою підпільною партією, яка прийняла за основу засади Міхновського [58, с.14–16].

Українська Військова Організація виступала як загальноукраїнська організація. Своім основним завданням вона вбачала організацію для боротьби за права нації та державну самостійність. Нова страшна сила, що виростала на Сході, а це був російський більшовизм, висунув проти націоналізму пролетарський інтернаціоналізм, який об'єднував все в одну велику машину, що трощила все ідентичне і неповторне, властиве певній нації і ніс спотворення національних цінностей, а згодом і загибель націям. Ні в якій західній країні не було такої нагальної потреби, як у нашого народу, протиставити саме націю, «інтернаціоналізмові». Це протистояння вимагало чималих зусиль і навіть сьогоднішня війна в якій перебуває наша держава ще раз є доказом того скільки зусиль український народ поклав на вівтар самостійності України і не припиняє докладати й далі. Проте віра його незламна і це додає безмежної сили щодо подолання російського агресора.

Є. Коновалець та С. Бандера були представниками різних поколінь галицького населення на українських землях. Як Євген Коновалець, так і Степан Бандера глибоко переживали поразку в боротьбі за незалежність і соборність українських земель. Коновалець вважав, що однією з основних причин цієї непоправної на той час поразки було захоплення певної частини суспільства інтернаціоналістсько–лівацькими утопіями. Коновалець

наголошував на тому, що із соціалістами державу неможливо збудувати. Він передбачав, розумів і зазначав, що факт визвольної боротьби українського народу за свою ідентичність та власні цінності є надважливим процесом, який свідчить про бажання народу отримати кращу долю для прийдешніх поколінь. Степан Бандера в свою чергу теж висловлювався про те, що сталося в 1917 році не має більше повторитися ніколи у своєму «Слові до українських націоналістів-революціонерів» писав: «Не може більше повторитися лихо з 1917 року, коли федералістична концепція сплутала будівництво української державности, приголомшила здоровий національно–політичний інститут народу й обеззброїла його перед більшовицьким підступом і наступом [65, с.194]». Є. Коновалець жив боротьбою за національні цінності українців та одночасно наголошував на необхідності визвольного змагання справжніх патріотів за долю свого народу: «У вогні перетоплюється залізо на сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю [65, с.193]».

Від 1927 р. С. Бандера входив до членів УВО. Із створенням ОУН він теж ввійшов до лав сподвижницької організації. Спочатку він виконував покладені на нього обов'язки відповідального за організаційний стан ОУН у Калуському повіті. Є. Коновалець із С. Бандерою не часто контактували і їхні стосунки не вважалися дуже тісними. Спостерігаємо із дослідження, що у серпні 1931 р. вони зустрічались у Карлсбаді, тодішньої Чехословаччини. А вже під час конференції ОУН у Празі 1932 року вони познайомилися ближче. Євген Коновалець побачив в молодому крайовику безмежну силу переконань, які споріднювали їх на шляху до однієї цілі. Одразу після такого знайомства С. Бандера почав займати головуючі пости в крайових структурах ОУН. Молодий провідник–студент очолив КЕ ОУН, внаслідок чого його контакти із першою особою Проводу Українських Націоналістів стали частими і необхідними. Зокрема, у 1933 році відбулося декілька зустрічей у Данцигу та Берліні, де обговорювалась тактика подальших кроків діяльності ОУН на західноукраїнських землях [65, с. 195].

Таким призначенням С. Бандери на пост в Організації Є. Коновалець спробував різко омолодити її і його передбачливі намагання не були марними. Є. Коновалець переслідував омолодити крайових чільників в організації, тому час від часу проводив непомітні кадрові зміни, які не підносили хвилю обурення поміж її членами, а навпаки сприятливо ставилися до таких перемін. В результаті такого бачення Провідника на місця ветеранів УВО приходила молодь. Спостерігаємо як С. Бандера володів талантом бачити наскрізь, яким чином структура, утворена з окремих людей, проектується на суспільство, як її можна поєднати з такими ж ланками, щоб отримати очікуваний результат — готовність народу до національної революції. [65, с. 195]

Улітку 1936 р., перевтомлений питанням про право на проживання у Швейцарії, Коновалець вимушено покидає країну. Він із дружиною та сином переїжджає до Риму, де і вибудовує міжнародну структуру ОУН і закріплює за кожним напрямом діяльності певного представника. [57, с. 657]

В процесі діяльності Коновалець намагався надзвичайно тихо і обережно налагоджувати міжнародні контакти, щоб ОУН не перетворилася на агентуру якоїсь однієї держави. Петро Мірчук охарактеризував міжнародну діяльність Є. Коновальця, як вдалу «тактику політичної незалежності». ОУН все таки відбулася, як потужна і впливова військово–політична організація з представництвами в еміграції, і на українських землях. Вона стала об'єктом уваги різних спецслужб, особливо радянських та польських. Тому час від часу в організації проникали завербовані польськими та радянськими спецслужбами особи, яких не одразу вдавалося виявити [29, с. 87].

Дуже часто провідника оточували зрадники та співробітники більшовицької машини або польські підозрілі особи, тому він та його оточення розуміли загрозу, що потребувало систематичної пильності як Коновальця так і його однодумців. Тому коли Коновальця попереджували про небезпеку замаху, то чули відповідь, що «він воїн і помре на фронті». Проте, вороги не спали: — «В Роттердамі пристане корабель. На ньому буде зв'язковий одної з місцевих груп. Він має привести важливі папери. Полковник хоче бачити його особисто.

Жадні перемовлення не помогли. Зустріч відбувається в понеділок... Поїзд приходить на роттердамський двірець о 10.16 год. вранці. Полковник виступає і прямує до готелю «Централь», де спиняється під іменем Йозефа Новака... Зустріч відбувається передчасно, о 12.год., в каварні «Атлянта» Вона коротка... Пошматоване тіло Вождя падає на чужу бруку... [30, с. 26]». Так воно і сталося 23 травня 1938 року, о 12 годині 13 хвилин у Роттердамі, який проживав цей день, як кожний, звичайний, наступний день міського життя, раптом струснуло вибухом, що прозвучав на головній вулиці у самому центрі, поряд із респектабельними готелями й ресторанами, що розміщений неподалік міської ратуші. Це був вибух, який завершив кількарічну спецоперацію советських спецслужб, яку завізував сам Сталін, щодо знищення «ворога народу», а насправді підступне і нахабне вбивство борця з більшовицькою окупацією України Євгена Коновальця [30, с. 26–27]. «(див. додаток Л)».

Прошло кілька днів, і полковника поховали на міському кладовищі. На той час вважали, що це тимчасова могила, і що прийде час, і прах Героя українського народу повернеться в рідну землю. Так і станеться, тому що зараз українці стали свідками події, коли повернувся прах незмінного соратника й заступника Коновальця Андрія Мельника і його дружини, тож патріоти та історики сподіваються незабаром почути звістку про повернення праху Є. Коновальця в рідну землю. А його особисті речі, листи, рукописи, та інші предмети вдалося зберегти, також вдалося зібрати тогочасні газети з різних країн, які висвітлювали роттердамську трагедію вбивства [30, с.28].

Уже в час незалежності більшість речей Є. Коновальця завдяки останньому президенту УНР в еміграції та голові ОУН Миколі Плав'юку було передано до Національного музею історії України. Непоправна втрата керуючого ОУН стала для організації фатальною. Смерть провідника спочатку призвела до кризи в організації, а потім до глобального розколу в ОУН. Відкрилися розбіжності, які існували між членами ОУН у Західній Україні та членами ПУН, що були за межами української землі. Саме ці моменти за життя

Коновалець вміло гасив своєю мудрістю й авторитетом. А після його смерті проблеми посилились і монолітна організація дала тріщину. Після смерті Є. Коновальця ПУН очолив його однодумець і заступник Андрій Мельник.

Аналізуючи вище сказане маємо зазначити, що у 1929–1938рр. Євген Коновалець вийшов на новий і вищий рівень політичної діяльності. Він вбачає потребу в створенні нової організованої сили. Такою силою стає ОУН а Коновалець якраз виступає її засновником і головуючим. Саме Коновалець зміг передбачити потребу в консолідації різних націоналістичних напрямів і мав силу розуму та змогу згуртувати їх в єдину структуру із спільною ідеологією та дисципліною однаковою для всіх. Провідник вбачав у створенні ОУН новий необхідний етап послідовної політичної діяльності. Коновалець, як головуючий організації зумів знайти ресурси для організованості її членів, а також задля загальнонаціонального поширення на всій території українських земель. Велика заслуга провідника виявилася в тому, що він створив нову фармацію еліти політиків, які прагнули до самостійності держави. Вся діяльність керівника ОУН проходила в дуже складних умовах. Прослідковуємо таку закономірність, що визвольний рух під керівництвом Є. Коновальця проходив під великим тиском зовнішніх ворогів, які були не по сусідськи налаштовані по відношенню до української державності, а також за відсутності ресурсів і поза межами української землі та без власної держави. Маємо можливість спостерігати, як Коновалець намагається при кожній першій можливості виводити українське національне питання на міжнародний рівень, як він старається налагодити зовнішні контакти й одночасно забезпечити єдність організації. Це нам говорить про те, що його справа не зводилась лише до підпільної діяльності, а набула більш ширшого змісту. Провідник оперував категоріями загальнонаціонального руху і прагнув до створення організації, яка буде здатна діяти в умовах тривалої політичної боротьби. Під його керівництвом ОУН здобула підтримку з боку української молоді й здійснювала вагомий вплив на суспільно-політичне життя Галичини 30–х років ХХ ст. Цьому сприяла клопітка просвітницька робота, а також атентати щодо

представників польської влади, які проводила ОУН. Саме під керівництвом Є. Коновальця ОУН вела безкомпромісну боротьбу за незалежність України.

Отже, можемо переконливо сказати, що особа Євгена Коновальця не потребує додаткового представлення. Сьогодні навіть пересічні українці знають хто він такий. З опрацьованого матеріалу бачимо, що саме завдяки його зусиллям у 1929 р. відбулася консолідація націоналістичного руху. Тож, згідно із законом «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті України», Є. Коновалець офіційно визнаний борцем за незалежність України. А 5 березня 2021 року Верховна Рада України підтримала звернення до Президента України щодо присвоєння Євгену Коновальцю звання «Герой України».

ВИСНОВКИ

Узагальнивши матеріали бакалаврського дослідження, можемо відзначити, що постать Євгена Коновальця з 1910–1938рр. посідає одне з найважливіших місць в історії українського національно–визвольного руху на початку ХХ століття. Дане дослідження дало можливість прослідкувати важливі життєві етапи діяльності Євгена Коновальця, як студента, що боровся за національні цінності, організатора та керівника військової організації, емігранта, провідника та головуючого УВО а згодом ОУН та й просто людини з великим національно–духовним внутрішнім світом. Ми мали можливість побачити внутрішню логіку його еволюції в політичній та військовій сфері, яка формувалась надзвичайно швидко, наповнюючи молодого студента ентузіазмом та бажанням відстояти справедливість на рідній землі. А сприяли цьому драматично–трагічні події його доби. Проаналізувавши життєвий шлях, можемо зазначити, що він був не тільки самовідданим учасником національно–визвольної боротьби, а й справжнім поборником прав українського народу. Його діяльність сприяла створенню довгострокової структури організації у визвольній боротьбі за самостійну українську державу у непростих політичних умовах. Для нього завжди була вагоміша справжня діяльність, а не довготривалі теоретичні обговорення. Є. Коновалець — український військовий і політичний діяч, полковник армії Української народної республіки (УНР), командир Січових Стрільців (СС), комендант Української військової організації (УВО), голова Проводу українських націоналістів, один із фундаментальних ідеологів українського націоналізму.

Євген Коновалець — всесторонній керівник, дипломат, військовий стратег у лавах Січових стрільців. Саме там широко проявилися його військово–організаторські кваліфікації. В цей період ми можемо відзначити Є. Коновальця, як глибокого стратега, що усвідомлював політичний зміст військового протистояння окупаційним військам москофільської машини.

Полковник Коновалець збройну діяльність розглядав, як найнеобхідніший інструмент досягнення національної цілі — побудови

незалежної української держави. Володіючи неоціненним досвідом революційних подій Коновалець мав змогу переосмислити національну стратегію. Він чітко зрозумів, що без відповідної підпільної організації та чіткої спланованої стратегії дій, успіху добитися просто неможливо. А коли сталася поразка визвольних змагань це стало для нього навчальним уроком, який дав зрозуміти, що необхідно змінити форми і методи боротьби.

Отже, можемо стверджувати, що Євген Коновалець був наділений здібностями відданого військового командира, цілеспрямованого політичного лідера та вправного організатора національного руху. Військово–політична діяльність Провідника у 1910–1938 рр. мала поетапну послідовність. Адже він брав активну участь у збройній боротьбі, революційних подіях, а згодом, став центром формування підпільних структур, та створення потужної політичної організації загальнонаціонального значення. Полковник не просто відгукувався на події, а сприяв формуванню нових умов для національної боротьби. Він в еміграції вишукував свіжі кадри, вибудовував структуру основ загальнонаціональних традицій боротьби, які пережили його самого. Задля успішної майбутньої боротьби за самостійну Україну Є. Коновалець створював військові штаби підготовки старшинських кадрів для армії в Польщі, Чехословаччині й Австрії, а також осередки ОУН у Франції, Бельгії, Канаді й Маньчжурії.

Коновалець був природженим організатором і дипломатом. Саме його військові обдарування та авторитет зробили Січових Стрільців (курінь, полк, дивізію) найбоєздатнішою українською військовою формацією, УВО — українською підпільною бойовою силою, а ОУН — сильним політичним проектом, знищити який було не під силу ні польським спецслужбам, ні радянському апарату.

Діяльність впродовж всього життя Євгена Коновальця послугує стати прикладом наступним поколінням особливо в наші часи, коли на вівтар поставлена, здобута поколіннями державність нашої країни. Адже глибока відданість ідеалам націоналізму дає можливість реалізовувати, здавалось би

неможливі плани й наміри. Саме таким був Провідник і Полковник Євген Коновалець.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, маємо зазначити, що військово-політична діяльність Євгена Коновальця була одним із основних чинників формування організованого українського націоналістичного руху міжвоєнного періоду. Його ключовим внеском є діяльність, як потужного діяча і поборника, а насамперед виражені здібності та вміння до створення структури безперервної, організованої та вмотивованої боротьби за українську державність. Саме він зумів перетворити досвід революційної боротьби на нову модель політичного руху, яка у майбутньому суттєво вплине на український визвольний процес. Всупереч складності всім подіям історичного етапу, у якому Є. Коновалець проживав, його особистість стала основною задля усвідомлення сьогоденним поколінням, в який спосіб діяли організатори української політичної та військової боротьби у міжвоєнний період.

Таким чином, поставлена мета бакалаврської роботи була досягнута, а виконані завдання всебічно розкрили основні етапи, важливе значення і сутність військово-політичної діяльності Євгена Коновальця у 1910–1938 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи

1. Бедрій А. Воїни полковника Коновальця на Далекім Сході. Визвольний шлях. 1988. Книга 10. С. 1260–1263.
2. Боротьба за огнище української культури на західно–українських землях. Львів. 1923. 196 с. С. 51–52.
3. Діяльність Є. Коновальця навколо військово–політичних процесів у серпні–жовтні 1920 р. І. Хома. Національний університет Львівська політехніка. 2019. С. 80–84.
4. Життя і смерть полковника Коновальця: Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи. Фотографії. Львів. Червона Калина. 1993. 328 с.
5. Жуковський А. Євген Коновалець — у 55–у річницю смерті ОУН: минуле і майбутнє. Київ. Фондація ім. О. Ольжича. 1993. С. 36–44.
6. Задорецький П. Фрагмент з діяльності полковника Є. Коновальця за часів поїздки по Америці. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання. фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. 702 с.
7. Іваницький Б. Українська Господарська Академія в Ч.С.Р. 1922–1935. Нью–Йорк. 1959р. Видання Абсольвентами Української Господарської Академії та Українського Технічно–Господарського Інституту. 248 с.
8. Історична Правда. Вельмишановний товаришу Олег! Листування Олега Ольжича та Євгена Коновальця. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/07/11/150018/>
9. Книш З. Євген Коновалець в очах молодшої генерації УВО. *Євген Коновалець та його доба*, Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974р. С. 274–286.
10. Книш З. Далекий приціл. Українська Військова Організація в 1927–1929 роках. Торонто. Срібна Сурма. 1967. 471 с.
11. Книш З. На повні вітрила! Українська Військова Організація в 1924–1926. Торонто. Срібна Сурма. 1970. 423 с.

12. Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму. Торонто. Срібна Сурма. 1970. 187 с.
13. Коновалець Є. Листи на Україну. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 239–272.
14. Коновалець Є. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...» Невідомі документи Організації Українських Націоналістів. Рік 1930. К. Темпора. 2003. 272 с.
15. Коновалець Є. «Причинки до історії української революції». «Накладом Проводу Українських Націоналістів». Прага. 1928. 40 с.

Мемуари

16. Бойків О. Моя співпраця з Полковником. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 621–623.
17. Врецьона Є. Мої зустрічі з Полковником. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 466–481.
18. Головка Т. Людина з псевдонімом «Віра» (Портрет Євгена Коновальця) Пам'ять століть. 1994. № 1. С. 70–75.
19. Грицай О. Юнацькі роки. Життя і діяльність Євгена Коновальця до революції 1917 року. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974р. С.15–44.
20. Коновалець Є. Збірка спогадів. Париж. Б.в.1938. 110 с.
21. Кардаш Д., О. Ольжич. Євген Коновалець. Прага. 1941. 22 с.
22. Кедрин–Рудницький І. Видатна індивідуальність. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 341–355.
23. Кентій А.В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929–1941 рр.). К.: Ін-т історії НАН України. 1998. 201 с.

- 24.Кентій А. В. Українська військова організація (УВО) в 1920–1928 рр. Короткий нарис. К.: Ін-т історії НАН України. 1998. 81 с.
- 25.Кутько Я. Пекельна машина в Роттердамі. Історія убивства полк. Євгена Коновальця на основі тогочасних матеріалів та сучасних свідчень. Нью-Йорк – Детройт – Скрантон: З друкарні Народної Волі — органу Українського Робітничого Союзу. 1952–1953. Ч. 1. На авансені. 1952. 64 с., Ч. 2. За лаштунками підпілля. 1953. 48 с.
- 26.Кучабський В. Корпус січових стрільців. Воєнно-історичний нарис. Чикаго. 1969. 679с.
- 27.Мельник А. Київ–Мотовилівка–Карабчіїв. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С.166.
- 28.Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів перший том 1920–1939 за редакцією Степана Ленкавського. Українське видавництво Мюнхен–Лондон–Нью–Йорк. 1968. С.641.
- 29.Мірчук П. Євген Коновалець: у 20–річчя смерті. Торонто. 1958. 107 с.
- 30.Олесь О., О. Кандиба. (Ольжич) Євген Коновалець: нарис про життя, чин і смерть. Б.м. (На чужині). Видавництво «Український Патріот» 1948. 31 с.
- 31.Шах С. Молодість Євгена Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. Мюнхен: 1974р. С.45–87.

Монографії, статті, брошури

- 32.Андрієвський О. Обставини 30–их років і ПУН. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С.654
- 33.Артюшенко Ю. Легія Українських Націоналістів. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. Мюнхен: 1974р. С.380–393.

34. Бачина–Бачинський Є. Коновалець у Женеві *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974р. С.701
35. Бедрій А. Політична спадщина полк. Євгена Коновальця. *Визвольний шлях*. Українська Видавнича Спілка. Лондон: 1988. Книга 7. С. 778–791.
36. Бойдуник О. Як дійшло до створення ОУН. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С.359–379.
37. Бойко Ю. Євген Коновалець і Осередньо–Східні землі. На чужині. Тернопіль: 1947. 64 с.
38. Бойко Ю. Націоналізм на СУЗ у добі Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 577–617.
39. Вождеві у перші роковини: Євген Коновалець 1938–1939. Саскатун. 1939. 103 с.
40. Гаврильченко О. Коваленко А. Контрреволюціонер чи захисник державності. К.: 1991. № 10. С. 103–106.
41. Головка Т. Залізний командир. Київ: Наука і суспільство. 1993. № 9–10. С.14–21.
42. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради. К.: Наукова думка. 1970. 360 с.
43. Дашкевич Р. Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті київські ворота. Нью–Йорк: Червона Калина. 1965. 208 с.
44. Дем’ян Г. В ідеалах Євгена Коновальця – сила України. Львів: Воля і Батьківщина. 1998. Ч. 3. (12–28). С. 81–94.
45. Дробот І., Кучер В. Євген Коновалець: бути творцями або жертвами історії. Пам’ять століть. 2001. № 4. С. 74–87.
46. Євгену Коновальцю — 130. Мистецтво єднати: штрихи до портрета Євгена Коновальця. [Електронний ресурс]. URL: uinp.gov.ua

47. Євген Коновалець — Воїн і Провідник. Бандерівець. [Електронний ресурс]. URL: <http://banderivets.org.ua/providnyky/konovalets/voin-i-provindyk/>
48. Єремійв М. Є. Коновалець на тлі української визвольної боротьби. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974. С. 115–165.
49. Замлинський В. Шлях чорної зради. Львів: Каменяр. 1969. 167 с.
50. Кандиба О. Брошура–біографія. Євген Коновалець. Прага. 1941.
51. Коваль О. Є. Коновалець на тлі боротьби за державність. *Авангард*. 1963. № 2. С. 31–35.
52. Ковальчук М. На чолі січових стрільців. *Пам'ять століть*. 2001. № 4. С. 88–104.
53. Комар В. Л., Шваб А. Г. Українська громада Маньчжурії в польсько-японських відносинах 1930–х рр. *Східний світ*. 2025. №4. С. 43–53. [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.15407/orientw2025.04.043>
54. Комар В. Л. Армія УНР від еміграції до Другого зимового походу в 1920–1921 рр. *Історія та історіографія в Європі*. К. 2016. Вип. 5. С. 69–76.
55. Кучерук О., Черченко Ю., Ковальчук М. Євген Коновалець. Історія нерозкритого вбивства. Віхола. 2024р. С.456.
56. Лісіна С .О. Національний університет Львівська політехніка 1929–1939 Військово-організаційна діяльність ОУН в 1929–1939 р. Львів: Національний університет «Львівська політехніка» С.23–29.
57. Маковецький Я. Є. Коновалець у Швейцарії. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Видання фундації ім. Євгена Коновальця. Мюнхен:1974. С. 755–781.
58. Мартинець В. Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму Вінніпег Друком «Нового шляху». 1954р. 199с.

59. Навроцький О. УВО, політичні партії, диктатура ЗУНРО та уряд УНР. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974р. С. 298–301.
60. Онацький Є. Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН в Україні. *Євген Коновалець та його доба*. Збірник. Мюнхен: Видання фундації ім. Євгена Коновальця. 1974р. С. 665.
61. Онацький Є. Шляхом на Роттердам. Буенос–Айрес: Вид–во Юліана Середяка. 1983. 184 с.
62. Саліковський О. Нова Україна. Київ.: Криниця. 1919. 100 с.
63. Самчук У. На білому коні УКРЛІБ бібліотека української літератури. 60с. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3652>
64. Створення Організації Українських Націоналістів (ОУН). [Електронний ресурс]. URL: <https://snyatyn-rada.gov.ua/news/1643957809/>
65. Федорів Т. Євген Коновалець і Степан Бандера: взаємини провідних діячів ОУН. Журнал Українського Визвольного Руху. №16 С.192–207.
66. Футала В. П. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка 1914 –1938 Військово–політична діяльність Євгена Коновальця: історіографічний аспект. 2006. 65с.
67. Черченко Юрій. Євген Коновалець про підготовку другого конгресу ОУН. Журнал Українського Визвольного Руху. №18 С.7–24.
68. Створення Організації Українських Націоналістів (ОУН). URL: <https://snyatyn-rada.gov.ua/news/1643957809/>
69. Gibiec M. Organisation of Ukrainian Nationalists on Emigration Its Formation and Transnational Connections in 1929–1934. New York. 2024. 526 p.
70. Murdered by Moscow. Petlura–Konovalets–Bandera – London. 1962. 76 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Євген Коновалець з батьком Михайлом. 1914–1915.

Фото: varianty.lviv.ua

Додаток Б

Євген Коновалець.

Фото травень 1909 р., на згадку про завершення гімназії у Львові.

Додаток В

Головна Рада Студентського Союзу 1912 р. 1-й ряд від ліва: Дарія Білінська-Навроцька, Василь Косаренко-Косаревич, А. Павлусевич, Осип Когут, М. Жила, Марія Твердохліб, Євген Коновалець; 2-й ряд: Степан Індишевський, нерозпізнаний, Іван Бабій, Юрій Полянський, В. Котецький, Олена Степанів, Роман Дашкевич, Петро Дідушок, Юліян Охримович

Додаток Г

Євген Коновалець на одній з останніх нарад команди 11-ї дивізії січових стрільців 1919 року. Фото: varianty.lviv.ua

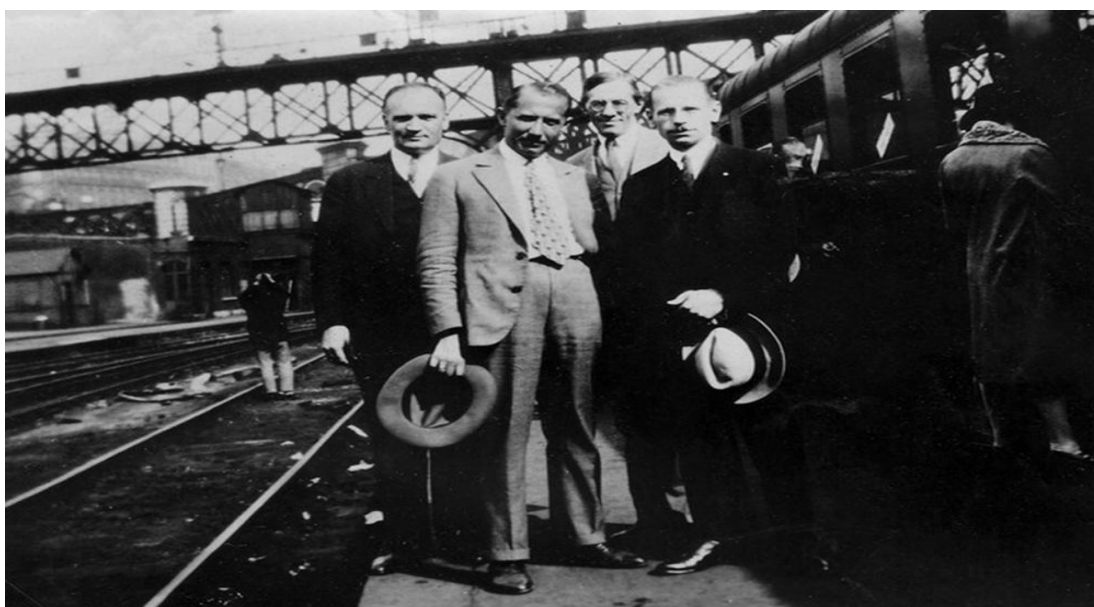
Додаток Д

Присяга новобранців з вишколу Січових стрільців. Староконстантинів, жовтень 1919 року. Попереду — головний отаман Симон Петлюра, у другому ряді ліворуч — полковник Євген Коновалець

Додаток Ж

Зліва направо: Григорій Каленик–Лисюк, Євген Коновалець, Іван Рудаков, Микола Сціборський. Париж, 1929 рік

Фото: Архів Центру досліджень визвольного руху

Додаток 3

Конгрес українських націоналістів, Відень, 1929 рік. Зліва направо, перший ряд: Юліан Вассиян, Дмитро Андрієвський, Микола Капустянський, Євген Коновалець, Микола Сціборський, Яків Моралевич, Володимир Мартинець, Микола Вікул. Другий ряд: Іван Малько, Осип Бойдуник, Максим Загривний, Євген Зиблікевич, Петро Кожевників, Дмитро Демчук, Леонід Костарів, Олесь Бабій, Ріко Ярій, Михайло Антоненко, Зенон Пеленський. Третій ряд: Юрій Руденко, Ярослав Барановський, Степан Охримович, Степан Ленкавський, Андрій Федина, Ярослав Герасимович, Теофіл Пасічник-Тарновський, Олександр Згорлякевич

Додаток Л

Розгромлена вибухом вулиця Колсінгель
фото nv.ua

